

Iva Salopek Bogavčić

(Zagreb)

U RITMU POPLAVE I GLADI: PROBLEMI STANOVNIŠTVA NOVOGRADIŠKE POSAVINE DUŽ SLIJEVA POTOKA REŠETARICE DO RIJEKE SAVE (1890. – 1914.)

UDK 626:314 (497.5 Posavina) “1890/1914“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 21. 12. 2019.

Na temelju literature, tiska te objavljenih i neobjavljenih izvora u radu se sagledavaju pojave gladi i poplava kao posljedice procesa koji su se događali na uskom području slijeva potoka Rešetarice do utoka u rijeku Savu. Potok Rešetarica izvire na sjevernom dijelu kotara Nova Gradiška, na vlastelinstvu Cernik, koje je u razdoblju od 1890. do 1914. doživljavalo ekonomski procvat uvjetovan djelovanjem pet tvornica. U radu se sagledavaju povezanost i utjecaj ekonomskog napretka tvornica na vlastelinstvu Cernik, koje su za svoje djelovanje iskorištavale šumu vlastelinstva, na pojavu bujica pa time i, posljedično, pojavu poplave i gladi duž slijeva potoka Rešetarice do Save. Krčenje šuma na vlastelinstvu, pojava bujica i neadekvatna regulacija potoka Rešetarica rezultirali su poplavama i gladi, ponajviše kod sela Orubice i Davora. Ta su sela bila plavljena s dviju strana, potokom Rešetaricom, koji se ulijevao u Crnac polje, sa sjeverne strane i rijekom Savom s južne strane. O lošim nasipima, nedostatku političke volje i sporoj regulaciji rijeke Save progovarao je Milan Kerdić, jedini lokalni glasnogovornik ugroženog stanovništva, potvrđujući kako su mikroregionalni problemi odraz međunarodne krize, ali i nedostatka političke volje i interesa za rješavanje regulacije rijeke Save.

Ključne riječi: novogradiška Posavina, poplava, glad, vlastelinstvo Cernik, rijeka Sava

Uvod¹

Geografski termin novogradiška Posavina² nastao je na temelju nodalno-funkcionalne regionalizacije prostora srednjoslavonske Posavine, te se odnosi na njezinu zapadnu stranu. Navedeni prostor ograničavaju rijeka Sava na jugu te gorje Psunj i Požeška gora na sjeveru, dok njezinu zapadnu stranu zatvara Sisačko-moslavačka županija, a istočnu stranu brodski dio Posavine. Na sjevernoj strani novogradiške Posavine smjestio se Cernik. Vlastelinstvo Cernik je prije 1745., točnije razgraničenja s Gradiškom regimentom, obuhvaćalo sela: Oštri Vrh, Tisovac, Dubočac, Mala, Šagovina, Giletinci, Šumetlica, vrh Psunja, Baćin Dol, Baničevac, Opršinac, Opatovac, Podvrško, Golobrdac, Škrabutnik, Drežnik i trgovište Cernik.³ Nakon razgraničenja s Gradiškom regimentom 1745/6. vlastelinstvu Cernik su ostala sela Škrabutnik, Drežnik, Opršinac, Baničevac, Sinlije, Baćindol, Opatovac, Podvrško, Golobrdac, Šumetlica, Giletinci, Šagovina, trgovište Cernik i šume oko tih sela na Psunju.⁴ **(Slika 1)** U drugoj polovici 19. stoljeća komasacijom je vlastelinstvo stanovništvu predalo 650 jutara pašnjaka i šuma. Od 1886. vlastelinstvo je bilo u sastavu kotara Nova Gradiška, koji je upravno potpadao pod Požešku županiju.⁵ **(Slika 2)** Vlastelinstvo se krajem 19. stoljeća svelo na veleposjed od 12.830

¹ Rad „U ritmu poplave i gladi: problemi stanovništva novogradiške Posavine duž slijeva potoka Rešetarice do rijeke Save (1890. – 1914.)“ nastao je na podlozi disertacije Ive Salopek Bogavčić „Novogradiški kotar 1886. – 1914.“ (doktorski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2016). Istraživanje teme cerničkih tvornica započeo je Alojzije Aga te je ono prošireno istraživanjem arhivske dokumentacije u disertaciji Ive Salopek Bogavčić. Proširenje znanstvenih spoznaja očituje se u povezanosti legislative, financijskih sredstava i okoliša u razumijevanju problema poplava potoka Rešetarice i rijeke Save. Inovativnost članka jest u razumijevanju povezanosti svih dijelova sustava jer štetne radnje koje su započete na nešto udaljenijem te privatnom posjedu vlastelinstva neminovno su rezultirale ekološko-ekonomskim problemima šireg područja kotara. Neplanskom sječom šuma vlastelinstvo Cernik je posredno utjecalo na pojavu poplava i gladi diljem kotara Nova Gradiška, što su morale sanirati općine, Krajiška investicijska zaklada i stanovništvo, a ne realni krivac, iako je protiv njega uložena žalba Požeškoj županiji. Također članak apostrofira povezanost problema poplava rijeke Save na državnoj razini s pomanjkanjem angažmana političara na lokalnoj razini.

² Damir Magaš, *Geografija Hrvatske* (Samobor: Meridijani; Zadar: Sveučilište, Odjel za geografiju, 2013), 132. Srednjoslavonska Posavina podijeljena je na zapadnu (novogradišku) i istočnu (brodsku) Posavinu.

³ Julije Jančula, *Povijest Cernika i cernička samostanska kronika* (Slavonska Požega: “A. Tajkov”, 1980), 259.

⁴ Zemljovid Comitatus Poseganus, Posegavarmegye, per Jacobum Clementis Ord. Geom, 1801., privatna zbirka Bogavčić (Slika 1).

⁵ Zemljovid županije požeške, Ivan Steklasa, Geografski zavod Dragutina Ljudevita Posnera i sina, pristup ostvaren 19. 3. 2020. <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=17200>. (Slika 2) Vlastelinstvo Cernik bilo je od 1745. do 1886. odvojeno područje od Gradiške regimente i gradiškog okružja, tek je 1886. bilo ujedinjeno u jedinstveno upravno područje kotara Nova Gradiška u sastavu Požeške županije.

jutara šume, dvorac Cernik i prostor oko dvorca zajedno s nizinom Marijevac. gdje su bila smještena gospodarstva.

Potok Rešetarica⁶ izvire u gorju Psunj, tj. kod Brezova polja, koje je tijekom 19. stoljeća bilo dio vlastelinstva Cernik, te je u donjem dijelu svojega slijeva prolazio kotarom Nova Gradiška, točnije kroz općinu Cernik i općinu Rešetari. Prolazio je kroz naselja Podvrško, Baćin Dol, Rešetari do Krsta i ulazio je u Crnac polje, gdje se razlijevao i činio močvaru te je utjecao u Savu.⁷ Budući da potok Rešetarica izvire na Psunju, on u svojem slijevu sakuplja vodu sa Psunja te je nosi sve do sela Orubice i Davora. Slijev potoka prolazi kroz privatni posjed, ali je postalo i pitanje od interesa stanovnika općina Cernik i Rešetari u trenutku kada su vodene bujice počele ozbiljno ugrožavati poljoprivredu, ali i svakodnevni život stanovništva, uzrokujući poplave te, posljedično, i glad. Poplave su bile velike na području oko slijeva potoka Rešetarica u općini Cernik, ali i blizu rijeke Save, tvoreći močvarno Crnac polje. Stanovništvo Orubice i Davora stalno je bilo između dviju poplava, jedne na sjeveru, koju su uzrokovali potok Rešetarica i potok Crnac, a druge na jugu, koju je uzrokovala rijeka Sava.

Uzrok pojave bujica potoka Rešetarica potrebno je tražiti na vlastelinstvu Cernik kao privatnom posjedu. Većina vlasnika vlastelinstva Cernik tijekom 19. stoljeća nije živjela u dvorcu Marković, koji je bio ishodišna točka vlastelinstva, te su, prema navođenju samostanskih kroničara, koristili vlastelinstvo samo u gospodarske svrhe te su imali relativno negativan odnos prema cerničkom kraju. Samostanski kroničari najviše kritiziraju vlastelinstvo zbog iskorištavanja šuma (započeto 1861.)⁸ jer je dvorac Cernik poslužio kao polazišna točka za sječu šuma i iskorištavanje sirovina vlastelinstva.⁹ U razdoblju od tri mjeseca tijekom 1864/65. vlasnik vlastelinstva izradio je 500.000 hrastovih dužica sijajući šume iznad Šagovine i Giletinaca.¹⁰ Drugi je vlastelin, prema zapisima cerničkih kroničara, unovčio 80.000 franaka od eksploatacije šuma, a s vremenom je ostvario prihod od 500.000 forinti eksploatacijom hrasta.¹¹ Zadnjom promjenom vlasništva prije Prvoga svjetskog rata vlastelinstvom su

⁶ Hrvatski državni arhiv, Odjel za unutarnje poslove, 79, kutija 3404, Spis 17647/1897. „Iskaz državnih i zemaljskih rieka, te važnijih potoka i kanala u području građevinskog kotara brodskog u godini 1897. (dalje: HR-HDA, UOZV). Potok Rešetarica je od Podvrškog do polja Crnac, prema mjerama Brodskog građevinskog kotara, bio dugačak 25 kilometara.

⁷ Isto.

⁸ Jančula, *Povijest Cernika*, 259.

⁹ Alojzije Aga, *Cernički tvornice 19. i početka 20. st.* (Cernik: Poglavarstvo Općine, 1998), 21. Prema zapisima franjevačkog kroničara, posjed je prodan švicarskom društvu „Societe Helevetia“.

¹⁰ Isto.

¹¹ Jančula, *Povijest Cernika*, 262.

1897. zagospodarili suvlasnici Sticker i Tscharner. Oni su bili prvi vlasnici tijekom 19. stoljeća koji su, nakon Petracha i Markovića, duže boravili na posjedu te su težili razviti nešto skladniji odnos s lokalnim stanovništvom i vlasti.

Tvornice vlastelinstva Cernik

Šumsko područje Cernika¹² sastojalo se od dijela šuma koje su se protezale na 3930 jutara, a u sklopu njega bilo je 14 urbarijalnih općina i 162 selišta, te je ono bilo neovisno o Gradiškoj imovnoj općini i o šumama u vlasništvu vlastelinstva Cernik. S druge pak strane vlastelinstvo Cernik je krajem 19. stoljeća posjedovalo 12.830 jutara šume, od čega je bukove šume bilo 8420, a hrastove 4410 jutara.¹³

Novi suvlasnici vlastelinstva, švicarsko društvo Sticker i Tscharner, već su 1897. započeli s osnivanjem tvornica i iskorištavanjem šuma. Konkretno, već su te godine započeli s isušivanjem vlažnog tla nizine Marijevac¹⁴ jer su na tom području planirali gradnju tvornica, željeznice i radničkog naselja.

U razdoblju od 1897. do 1913. na vlastelinstvu Cernik djelovalo je pet tvornica.¹⁵ Počeci ciglane, kemijske tvornice i tvornice alkoholnih pića datiraju i u vrijeme bivšeg vlasnika vlastelinstva prije 1897., a preuzimanjem vlastelinstva suvlasnici Sticker i Tscharner¹⁶ krenuli su u izgradnju paropilane „Marijevac“. Neposredno nakon kupnje vlastelinstva Cernik 1897., Sticker i Tscharner iznajmili su prostore tvornice tanina „Neuschloss“¹⁷ novoj kemijskoj tvornici Hüge Blanka. Tvornica tanina „Neuschloss“ djelovala je na cerničkom vlastelinstvu do 1897., a već je od ranije bila poznata u Đurđenovcu kao „Neuschloss, Schmidt und Marchetti“.¹⁸ Tvornicu alkoholnih pića najmom je preuzela „Banka za parcelaciju i kolonizaciju iz Budimpešte“. Ubrzo je tvornica kemijskih proizvoda „Hugo Blank“ preimenovana u „Bentilwerke Fabrik“. Tvornica drvenine bila je peta tvornica na vlastelinstvu, čiji su vla-

¹² *Izvjješća upravnog odbora županije požeške* (Požega, 1897), 88.

¹³ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 245.

¹⁴ *Izvjješća*, 1897., 88. Paropilana je sagrađena u nizini Marijevac koja je bila vlažno tlo te je prokopom kanala postala suho tlo.

¹⁵ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 404.

¹⁶ Jančula, *Povijest Cernika*, 262. Švicarsko društvo kojemu je Kazimir Tarnoczy, vlasnik vlastelinstva Cernik, prodao u ožujku 1897. čitavo vlastelinstvo za 324.000 forinti. Navedeno društvo bivšem je vlasniku iznos od 80.000 forinti isplatilo odmah, a ostatak od 244.000 trebalo je isplatiti u roku od tri godine s 4 % kamate. Vlastelinstvo Cernik 1917. prešlo je u ruke obitelji Kulmer.

¹⁷ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 245.

¹⁸ Isto.

snici prvotno bili Sticker i Tschärner, a kasnije Sticker i Bois de Chesme. Suvlasnici vlastelinstva stoga su prvotno bili vlasnici četiriju tvornica, a potom su prodajom tvornice alkoholnih pića „Banki za parcelaciju i kolonizaciju iz Budimpešte“ ostali na samo tri tvornice.

Za potrebe izgradnje i funkcioniranja tvornica na području Marijevca vlasnici su odmah nakon kupnje vlastelinstva 1897. krenuli u krčenje i sušenje nizine Marijevac sa svrhom gradnje velikoga pilanskog postrojenja i drugih tvornica na tom području. Za potrebe rada tvornica, prema informacijama koje donosi Alojzije Aga, izgrađena je šumska željeznica.¹⁹ Vlastelinstvo se organiziranjem tvornice Hüge Blanka obvezalo da će godišnje isporučiti 60.000 m³ čiste bukovine tijekom razdoblja od petnaest godina, na koliko je potpisan ugovor o najmu.²⁰ Tvornica Hüge Blanka²¹ (**Slika 4**) od Ministarstva trgovine zatražila je 1899. državne pogodnosti, koje je i dobila na razdoblje od deset godina, te je u tom roku tvornica trebala i biti sagrađena.²²

Novi naziv tvornice od 1903. bio je „Bantilovo d.d.“, tj. „Bentilwerke Fabrik“ te je to bila tvornica metilnog alkohola²³ i drugih praeđevina koja se bavila procesom suhe destilacije drva te proizvodnjom drvne žeste,²⁴ octene kiseline,²⁵ leden-octa,²⁶ acetona, eteričnog octa,²⁷ octenoga kiselog vapna²⁸

¹⁹ Aga, *Cerničke tvornice*, 28.

²⁰ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 386.

²¹ Isto. Tvornica se nalazila na području današnjega cerničkog rasadnika.

²² HR-HDA, 79, kutija 2724, spis 70857/1899. „Hugo Blank“ zatražio je te pogodnosti na razdoblje od 10 godina, koliko mu je trajao ugovor s vlasnikom zemljišta, vlastelinstvom Cernik.

²³ HR-HDA, 79, kutija 2724, spis 22398/1903.

²⁴ „Drvna žesta“, Značenje pojmova u medicini, [https://www.medicinski.info/znacenje/zestadrვნa.html](https://www.medicinski.info/znacenje/zestadrвна.html) (preuzeto 19. 3. 2020). Drvna žesta je metilni alkohol.

²⁵ „Octena kiselina“, Značenje pojmova u medicini, <https://www.medicinski.info/znacenje/octena-kiselina.html> (preuzeto 19. 3. 2020). Octena kiselina (etan-kiselina), CH₃COOH, bistra viskozna tekućina. Industrijski se proizvodi oksidacijom etanola ili iz butana; fermentacijom vina i piva dobiva se ocat.

²⁶ „Octena kiselina“, Proleksis enciklopedija online, <https://proleksis.lzmk.hr/39415/> (preuzeto 19. 3. 2020). Leden ocat - ledena octena kiselina koja se pretvara u kristalnu masu sličnu ledu.

²⁷ „Ocat“, Vinopedia, <http://vinopedia.hr/wiki/index.php?title=ocat> (preuzeto 19. 3. 2020). Ocat je proizvod dobiven octenim vrenjem alkoholnih tekućina ili razrjeđivanjem (vodom) koncentrirane octene kiseline (što se dobiva suhom destilacijom drva ili sintetski).

²⁸ „Kalcijev ocat“, Ebrojevi. Kalcijeva sol octene kiseline, <https://e-brojevi.udd.hr/263.htm> (preuzeto 19. 3. 2020).

itd. U tvornici su bila smještena četiri parna kotla,²⁹ motor³⁰ od 45 cilindara konjskih sila, jedan plinski motor od 40 snaga, 60 retorta,³¹ sedam lambika³² za acetilnu kiselinu,³³ četiri lambika za katran, četiri za žestu, šest lambika za aceton, četiri šmrka za vodu, deset šmrkova za ocat i katran, dva rezervoara za žestu, 25 bačvi za katran i vapno, tri bačve za vodu, četiri dvostruka generatora,³⁴ jedan gasometer³⁵ s 50 m³, dva dinamo-motora te dvije kružne pile.³⁶ U funkcioniranje tvornice uloženo je ukupno 1.027.714 kruna.³⁷ Tvornica je tijekom svojeg djelovanja imala posebnu tajnu izrade destilata, što spominje izvještaj u *Šumarskom listu*, te su se zbog toga izletnici u sklopu posjeta vlastelinstvu 1912. morali obvezati na šutnju.³⁸ Ravnateljstvo tvornice je tražilo službenu potvrdu Hrvatskog šumarskog društva o čuvanju tajne, kao i da među izletnicima neće biti kemijsko-tehničkih stručnjaka.³⁹ Tvornica je djelovala do 1913., kada je u njezinim prostorima izbio požar, što je rezultiralo štetom od 350.000 kruna.⁴⁰ Nakon nekog vremena tvornica je ponovo nastavila s radom sve do 1917., kada je sve premješteno u Tuzlu.⁴¹

Najveća tvornica u novogradiškom kotaru bila je paropilana „Marijevac“. (Slika 3) Ona je proizvodila i izvozila dužice i parkete u Švicarsku i Englesku. Rezalo se bukovo drvo, koje se impregniralo da dobije boju mahagonija.⁴²

Tvornički kompleks sastojao se od glavne zgrade i pomoćnih zgrada, poput kovačnica, bravarnica, parionica, sušionica, stovarišta balvana, stovarišta

²⁹ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 258-259. Pet kotlova, svaki ogrjevnom površinom od 80 m².

³⁰ Isto. Motori su većinom bili iz Austrije ili Ugarske.

³¹ Vladimir Anić et al., *Hrvatski enciklopedijski rječnik* (Zagreb: Novi Liber, 2004), 1129. U kemijskoj industriji: staklena posuda.

³² Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 258-259. Uređaj za kemijsku destilaciju.

³³ Isto što i octena kiselina.

³⁴ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 258-259. Sav rad obavljao se pomoću strojeva i generatora Siemens.

³⁵ Isto. Pojam za spremnik s plinom.

³⁶ Isto, 259.

³⁷ Isto. U zemljište na kojemu je bila sagrađena tvornica uložene su 6.104,00 kruna, za jednokatnu kuću u kojoj je živio ravnatelj te devet zgrada za radnike 108.793,00 kruna, za zgradu tvornice i skladište 200.297,00 kruna te za unutarnje uređenje tvornice 712.529,00 kruna.

³⁸ Josip Jakopec, „Poučni izlet članova hrv.-slav. šumarskoga društva u šume gradiške imovne občine i cerničkoga vlastelinstva“, *Šumarski list* XXXVI (1912), br. 11, 437-438.

³⁹ Isto.

⁴⁰ Aga, *Cerničke tvornice*, 30.

⁴¹ Isto.

⁴² Jakopec, „Poučni izlet“, 437-438.

gotovih proizvoda, upravnog dijela, stambenog dijela, te trgovačkog dijela s trgovinom i gostionicom. Glavna zgrada pilane bila je prizemnica s podrumima, u kojima su bili strojevi, remeni za prijenos građe, gateri⁴³ i prostor za piljevinu.⁴⁴ Tvornica je djelovala do 1918., kada je veći dio inventara zapalio zeleni kadar.⁴⁵

Za potrebe tvornica u nizini Marijevac sagrađeni su tvorničko naselje i devet zgrada za život, a u njemu je tada živjelo 166 osoba.⁴⁶ Ukupno su u tvornicama radila 352 radnika.⁴⁷ Riječ je većinom o stranicama, kojih je bilo 93, dok su 73 osobe pričale hrvatski ili srpski.⁴⁸

Tvornica alkoholnih pića, tj. „žeste“, prema Alojziju Agi, djelovala je već od preuzimanja vlastelinstva 1897. Tvornica alkohola djelovala je do 1945.⁴⁹

Tvornica drva u Cerniku spominje se već 1904., a u vlasništvu vlastelinstva proizvodila je drvene podove za brodove ili kupališta, kao i vrtni namještaj.⁵⁰ Tijekom 1906/1907. bila je preseljena u Novu Gradišku.⁵¹ Tvornica je u skladu s tadašnjim tendencijama preseljena u veće mjesto i uporabom parnoga stroja u proizvodnji 1907. orijentirala se više na proizvodnju namještaja. Prema navođenju Alojzije Age, bila je smještena na području bivše novogradiške svilane te je djelovala do 1917. godine.⁵²

Djelovanje tvornica neminovno je utjecalo na razvoj općine Cernik. Pozitivni aspekti djelovanja mogli su se uočiti u socijalno-ekonomskim promjenama stanovništva općine. Neke se od njih mogu uočiti u ekonomskoj imigraciji stručnoga radničkog kadra, uvođenju niza modernizacijskih elemenata za na-

⁴³ „Gater“, Proleksis enciklopedija online, preuzeto 19. 3. 2020. <https://proleksis.lzmk.hr/22793>. Gater je naziv za strojeve koji se upotrebljavaju pri preradi i rezanju trupaca.

⁴⁴ Aga, *Cerničke tvornice*, 31.

⁴⁵ Isto.

⁴⁶ *Popis žiteljstva od 31. 12. 1900. u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji, Glavni rezultati po upravnim općinama* (Zagreb: Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zem. vlade, 1902), 270-271. Od toga 91 muškarac i 75 žena. Prema vjeroispovijesti, bila su 143 rimokatolika, 7 osoba pravoslavne konfesije, 5 evangelika te 11 Židova.

⁴⁷ HR-HDA, Fond 367, Popis stanovništva 1880., 1890., 1900., 1910., Kotarski svodnici zvanja i zanimanja (dalje: Popis stanovništva). U tvornici Huga Blanca bilo je zaposleno 150 radnika te pet činovnika.

⁴⁸ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 263. Tijekom 1900., od 166 osoba, njih 73 govorile su hrvatski ili srpski jezik, petero slovenski, devetero češki, jedna je osoba govorila slovački, 23 osobe mađarski, 54 njemački i jedna rumunjski.

⁴⁹ Aga, *Cerničke tvornice*, 26.

⁵⁰ Ivan Partaš, „O ovogodišnjem poučnom putovanju slušača kr. šumarske akademije zagrebačke u Slavoniju i Bosnu“, *Šumarski list XXVIII* (1904), br. 8-9, 484.

⁵¹ Aga, *Cerničke tvornice*, 52.

⁵² Aga, *Cerničke tvornice*, 53.

selja „kolona“⁵³ poput struje, plinskog grijanja, telefona i obogaćivanja društveno-političkog života kraja. Tvornice na cerničkom vlastelinstvu pozitivno su utjecale na diferencijaciju društva time što je u razdoblju od kraja 19. stoljeća do početka Prvoga svjetskog rata u Cernik doseljen velik broj stručnog kadra iz raznih dijelova Monarhije i izvan nje. U Cerniku je u tom razdoblju došlo do otvaranja novih obrta i trgovina, osnivanja mnogih kulturnih društava, podružnice Hrvatske radničke stranke u Cerniku⁵⁴ te „Tvorničke blagajne za potporu bolesnika parne pilane vlastelinstva Stickera i Tscherner iz Cernika u Marijevcu“.⁵⁵ Radnici i njihove obitelji imali su određena zdravstvena prava koja su proizašla iz sustava zdravstvenog osiguranja radnika tvornica.

Gradnja tvornica utjecala je na promjene u krajoliku okolice Cernika jer su tvornice za svoje potrebe iskorištavale vodu, zemlju i šume vlastelinstva Cernik. Iskorištavanje voda u svrhu rada tvornica, na temelju arhivske dokumentacije, uviđa se kod tvornice Bantilovo d.d. Navedena je tvornica tražila također dopuštenje za gradnju bunara te mogućnost korištenja potoka Begovica. Tadašnji zakon o vodnom pravu, donesen 1891., spominjao je u čl. 14. „da se otpadci i nečiste vode iz tvornicah, rudnikah i ostalih podhvatah mogu uvoditi u druge vode, o tom odlučuje oblast, imajući pred očima potrebu javnog zdravstva i postojeća već prava na porabu“.⁵⁶ U spisu je navedeno kako bi se upotrebljavala voda iz potoka, ali je rukom dopisano da bi se potok koristio za pranje strojeva.⁵⁷ Ostaje nepoznato u kojem se opsegu tvornica koristila potokom i je li išta ispuštala kao nusprodukt u vodu. Alojzije Aga spominje da se tvornica koristila i vodom potoka Šumetlica, pa je sagrađena brana na potoku te se odatle dopremala voda cjevovodom izrađenim od keramičkih cijevi do tvornice.⁵⁸

Vlastelinsko iskorištavanje zemljišta općine Cernik očituje se u odnosu vlastelinstva prema stanovništvu sela Šumetlica oko trase industrijske željeznice. Pruga željeznice išla je dolinom što ju je potopilo jezero Bačica do crkve sv. Roka pa dalje uz potok Šumetlicu prema sjeveroistoku, gdje je prelazila potok i ulazila u područje tvornica.⁵⁹ Zemljište na kojem se nalazila

⁵³ Naziv za naselje radnika u sklopu vlastelinstva.

⁵⁴ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 388. Razglednica tiskana u izdanju Rudolfa Mosingera „Skupština hrv. radničke stranke u Cerniku Nova Gradiška“ prikazuje Skupštinu i Odbor. Prema navedenim informacijama, postojala je Hrvatska radnička stranka s ogrankom Cernik.

⁵⁵ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 263.

⁵⁶ „Osnova zakona o vodnom pravu“, *Narodne novine* (Zagreb), 2. 6. 1891, 5-14.

⁵⁷ HR-HDA, 79, kutija 2724, spis 78144/1899.

⁵⁸ Aga, *Cerničke tvornice*, 33.

⁵⁹ Isto.

pilana bilo je pod nagibom, kako bi se moglo ručno manipulirati vagonima za istovar.⁶⁰

Željeznica je 1903. radila na konjski pogon te je tada zaprimljen zahtjev za promjenom na parni pogon. Gradnjom industrijske željeznice novi vlasnici vlastelinstva lakše su mogli eksploatirati i izvoziti šumska dobra nego dotadašnji vlasnici. Željeznica na konjski pogon radila je do 1907., kada je stavljena u pogon parna željeznica. Stanovnici Šumetlice podnijeli su tužbu protiv vlastelinstva zbog željeznice koja je išla njihovim selom. Naime, stanovnici sela Šumetlice pobunili su se protiv produljenja ugovora sklopljenog s tvornicom za korištenje zemljištem u svrhu industrijske željeznice jer su ugovori koje su potpisali bili na razdoblje od deset godina te ih više pod starim uvjetima nisu htjeli produljiti, nego su htjeli da im zemljište bude vraćeno. Žitelji su se žalili na širinu ceste kojom bi nova željeznica prolazila, potom na uvjete osiguranja kuća, kao i na cijenu zemljišta koje je 1897. bilo plaćeno. Budući da je tendencija dijela stanovništva Šumetlice bila da 1907., nakon isteka ugovora, tereni ponovno pripadnu njima, a ne tvornici, nastao je spor tvornice i stanovništva jer je stanovništvo dalo privolu za konjsku, a ne za parnu željeznicu. Reakcija vlastelinstva na to je bila izvlaštenje navedenih zemljišta, što je naišlo na odobrenje Vlade. Potkraj 1907., nakon nadzora nad željeznicom i zadovoljenja uvjeta dijela stanovnika glede osiguranja objekata pokraj željeznice, dobivena je dozvola za željeznicu na parni pogon jer su zemljišta stanovnika bila izvlaštena.⁶¹

Tijekom 1904. slušači „Kraljevske šumarske akademije Zagreb“ u sklopu poučnog putovanja posjetili su Slavoniju i Bosnu te su u kotaru Nova Gradiška obišli modernu šumsku željeznicu na vlastelinstvu Cernik.⁶² Od paropilane Marijevac do sela Šumetlice vozila je šumska željeznica, kroz selo Šumetlicu vagoni su vukli konji, a od sela do podnožja gorja Psunj vozila je mala lokomotiva brzinom od 15 km/h, te je mogla napraviti do 7 krugova.⁶³ Kod podnožja Psunja nalazile su se također radničke kolone, a kod završne točke željeznice nalazile su se rampe za klizanje i spuštanje trupaca i drva iz šume.⁶⁴ Trupci su tim rampama spuštani do ispred tračnica željeznice te su tovareni u vagoni. Svaki se dan dopremalo 70 vagona trupaca koji su vozili po 6 m³ drva.⁶⁵ Pri sljedećem izletu na vlastelinstvo Cernik, ovog puta Hrvatsko-

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 262.

⁶² Partaš, „O ovogodišnjem poučnom putovanju“, 484.

⁶³ Jakopec „Poučni izlet“, 428-449. Udaljenost od pilane do tovarišta kod žičare je iznosila 9 km.

⁶⁴ Partaš, „O ovogodišnjem poučnom putovanju“, 484. Pad na toj pruži iznosio je 60 %.

⁶⁵ Isto.

šumarskog društva iz Zagreba 1912., uočavaju se promjene u modernizaciji željeznice, kao i u pojavi šumske žičare. Navedena šumska žičara na vlastelinstvu Cernik, kao tehnički novitet, bila je razlog zašto je društvo iz Zagreba posjetilo psunjsko gorje. Žičara je sagrađena 1909. te je bila duga 3300 m od utovarišta do istovarišta. Išla je od istovarišta do vrha Kidi, gdje se onda spuštala s druge strane preko Psunja u duljini od 800 m kroz državnu šumu do postaje za utovar.⁶⁶ Žičara koju je pokretao parostroj od 15 H sastojala se od triju žičnih užeta, tj. dviju nosilica i žice poteznice, a osiguravali su je nosači na udaljenosti od 500 m.⁶⁷ Po žicama se drvo moglo dopremiti u kavezima koji su služili za dopremanje cjepanica ili se dopremalo pomoću štipaljke ako je bila riječ o trupcima.⁶⁸ Udaljenost jednog tereta od drugog morala je iznositi 200 m. Izletnicima je posebno bio zanimljiv novitet automatskog otvaranja kliješta i kaveza na istovarištu. Nakon izbacivanja drva na istovarištu žičara se vraćala na utovarište te joj je bilo potrebno ½ h da prevali put od utovarišta do istovarišta.⁶⁹ Godišnje je žičara mogla prevesti 40.000 m³ drva pa su na vlastelinstvu računali da će je u idućih 12 godina moći amortizirati jer su troškovi gradnje iznosili 120.000 K.

Vlasnici vlastelinstva nadali su se da će imati uspjeha u eksploataciji šuma kako bi mogli vratiti uloženo u žičaru i željeznicu te su zbog toga i kupili šume Ivana Turkovića,⁷⁰ tj. dva područja šume za sječu na jugozapadnoj strani psunjskog gorja, kako bi bili što rentabilniji.⁷¹ Tijekom 1915. vlasnici vlastelinstva Cernik pokušali su izvući iz industrije preostalu korist, a 1916. vlastelinstvo je prešlo u ruke Josipa Bomballesa.⁷²

Utjecaj sječe šuma vlastelinstva na pojavu poplava i gladi

Iskorištavanje šuma vlastelinstva postalo je dugoročni problem koji nije ostao samo u granicama općine Cernik, nego je pogodio i ostale općine izazi-

⁶⁶ Jakopec, „Poučni izlet“, 428-449. Nalazi se na 820 m visine.

⁶⁷ Isto. Žice žičare su bile debele 30 cm i mogle su prevoziti teret od 1 m³.

⁶⁸ Isto. Kavez i štipaljka su se otvarali automatski pri dolasku na istovarište.

⁶⁹ Isto. Utovarište i istovarište bili su povezani telefonskom linijom pa se žičara mogla u slučaju opasnosti zaustaviti na bilo kojem mjestu trase.

⁷⁰ *Izviješća*, 1906., 97. Ivan Turković je bio vlasnikom pilane u Okučanima koja je sagrađena oko 1905. Na posjedu je izgradio šumsku željeznicu od Okučana do šume Rogolji. Pruga je bila duga 15,8 km.

⁷¹ HR-HDA, UOZV, 79, sv. 10-4, 20178/1906., 21448/1906., 58591/1907. Smještaj željeznice Turković od skladišta kolodvora Okučani do šume Rogolji.

⁷² Aga, *Cerničke tvornice*, 23. Vlasnik dvorca Opeka, tj. Vinica. Tvornica „Bentilwerke Fabrik“ radila je tijekom rata za potrebe austrougarske vojske, a s radom je prestala 1917., kada su strojevi demontirani i prevezeni u Tuzlu. Vlastelinstvo je 1917. prešlo u ruke grofa Kulmera te je do 1918. djelovala paropilana „Marijevac“, kada ju je opljačkao zeleni kadar.

vajući probleme poplave i gladi. O gospodarenju šumom na vlastelinstvu Cernik zna se ponešto iz informacija što su ih vlastelini podijelili s posjetiteljima šumskih kompleksa na vlastelinstvu. Prema informacijama što ih je Sticker, komercijalni i tehnički upravitelj vlastelinstva, podijelio s izletnicima tijekom 1904. uviđa se kako je vlastelinstvo imalo površinu od 12.570 rali, od čega 500 rali nije bilo šumsko dobro. Iskorištavalo se većinom bukovo drvo jer je hrastovo u šumama isječeno u vremenu bivšeg vlastelina.⁷³

Prema navođenju vlastelina Tscharnera, većinom se eksploatirala bukovina, iako je hrasta bilo mnogo na južnim obroncima Psunja.⁷⁴

Detaljniji uvid u stvarno stanje šuma na cerničkom vlastelinstvu dobiva se kad se sagleda ekološko-socijalni aspekt iskorištavanja šumskog dobra. Kao što diljem Europe prve negativne utjecaje industrijalizacije uočavaju seljaci,⁷⁵ tako se i u općini Cernik tek iz žalbi seljaka uočava disbalans u odnosu između čovjeka i prirode.

Zahvaljujući arhivskoj dokumentaciji⁷⁶ uviđa se stajalište stanovništva sela Šumetlice o tome kako vlastelinstvo Cernik „neplanski pustoši šumah“.⁷⁷ Kao rezultat uložene molbe stanovnika Šumetlice, Vlada je odredila strukovni nadzor na teritoriju gorja Psunja i Papuka. Tijekom 1895. obavljeno je mnoštvo stručnih očevida na području vlastelinstva Cernik, kao i okolnih vlastelinstva, a sve sa svrhom utvrđivanja do kojih su razmjera takva vlastelinstva drvnom industrijom uništavala šumska dobra.

Rezultat tog nadzora bilo je stručno izvješće tadašnjega županijskog nadšumara Schmidnigera i pristava Šimića. Nadšumar je tvrdio da su potoci Šumetlica i Rešetarica nabujali zbog velike količine oborina te je zbog toga bilo mnogo poplava. Razlog tomu našao je u činjenici da je hrastova šuma na tom području bila pod zaštitom od 1890., a u razdoblju od 1890. do 1895. dvaput je došlo do pomlađivanja žira pa zbog tog podmlatka i drugoga niskog šumskog korova nije bilo vododerina. Također je nadšumar navodio i druge razloge zbog kojih su preostale hrastove šume bile uklonjene, pa je tako povećanu sječū opravdavao financijskim i šumsko-gospodarstvenim razlozima.⁷⁸ Nad-

⁷³ Partaš, „O ovogodišnjem poučnom putovanju“, 484.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Robert Delort, Francois Walter, *Povijest europskog okoliša* (Zagreb: Barbat; Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja RH, 2002), 242.

⁷⁶ HR-HDA, UOZV, 79., kutija 2624, sv. 8, 71466-87691.

⁷⁷ Isto, kutija 2624, sv. 8, 61387/1895. Postoje podatci da je stanovništvo molilo obustavu krčenja šuma već 1894., a navedeno su prijavili i kotarska oblast te anonimni stanovnici sela Šumetlica.

⁷⁸ Isto, kutija 2624, sv.8, 61387/1895. Izvještaj Županijskom odboru Županije požeške, 5.siječnja 1896.

šumar je napominjao kako vlastelinstvo nije kršilo zakone u segmentu sječe prastarih hrastova, nego je postupalo u skladu s naredbama. Mladi inženjer pristav Šimić nije se slagao s mišljenjem nadšumara Schmidnigera i smatrao je da sječa šuma može uzrokovati bujice potoka zbog obilnih kiša te je naveo kako se sječom smanjuje broja stabala, a time i količine lišća koje stvara manji otpor pri padanju kiše, pa se onda kiše strmoglave niz brda. Njegovo je gledište bilo preventivno i puno opreza prema takvom krčenju šuma te je smatrao da navedeni postupci neplanske sječe mogu šumama nanijeti štetu. Ravnatelj vlastelinskih dobara Ivan Buer nije se smatrao krivim, kao ni samo vlastelinstvo, koje je uložilo žalbu na djelovanje povjerenstva.⁷⁹

Proces sječe šuma koji je započeo na vlastelinstvu Cernik rezultirao je stvaranjem bujica na potoku Šumetlica i Rešetarica te poplavama duž njihova slijeva. Navedeno je prvi put istaknuto u *Obzoru*⁸⁰ s početka 1897., u kojem se izravno optuživalo vlastelinstvo Cernik zbog poplava potoka Šumetlica i Rešetarica. Budući da je Zemaljska vlada odbacila Izvješće iz 1896., županjski šumski nadzornik Dojković i izvjestitelj Đuro Cesarić napravili su novo, koje je Vlada prihvatila, te je Odlukom od 12. kolovoza 1898. dio kompleksa šuma vlastelinstva Cernik, veličine od 8609 jutara, proglasila zaštićenim.⁸¹ Stanovnici općine Cernik pokrenuli su žalbe protiv vlastelinstva 1894. jer su većinom bili zabrinuti zbog povećane sječe šuma, a tek 1895. s poplavama Rešetarice i Šumetlice počela su se otvarati druga pitanja, prije svega posljedice devastacije šuma. Tijekom 1894. donesen je zakon kojim su uređivane upravne osnove kod političke uprave za sve veće šume, pogotovo za one koje nisu bile državne, jer je Vlada htjela imati većinu šuma pod svojom kontrolom.⁸² Na tom tragu treba razumjeti očitovanje Vlade, koja je jasno davala na znanje da vlastelinstva s tvornicama ne mogu željeti da pod zaštitom budu samo vrhovi brda ili razne gudure koje su vlastelinstvima neiskoristive, nego da su određena ugrožena područja zaštićena, kao što je i iskorištavanje šuma moralo ići paralelno s procesom pošumljavanja.

Na temelju Vodnog prava iz 1892.⁸³ vlasnik vlastelinstva je, prema čl. 53, trebao podignuti brane zbog vododerina na nastalih na njegovom zemljištu, kako se one ne bi raširile, a ako je za odstranjenje vododerina potrebno opsežnije djelovanje, onda svi interesenti trebaju pridonijeti sprječavanju štete. Pitanje bujica bilo je podložno Vodnom zakonu, ali i novoj „Osnovi zakona o

⁷⁹ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2624, sv. 8, 73717/1899.

⁸⁰ „Promijena posjeda vlastelinstva Cernik“, *Obzor* (Zagreb), 24. 3. 1897, 3.

⁸¹ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2624, sv. 8-13, spis 81146/1899, Dopis 1263/99 od 27. 11. 1899.

⁸² Mira Kolar Dimitrijević, „Kratak osvrt na povijest šuma Hrvatske i Slavonije od 1850. godine do Prvoga svjetskog rata“, *„Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša* 4 (2008), 77.

⁸³ „Osnova zakona o vodnom pravu“, *Narodne novine*, 2. 6. 1891., čl. 53., 6.

uredjenju bujica“ iz 1895.⁸⁴ Vlastelinstvo Cernik trebalo je djelovati u skladu s Vodnim pravom do 1895., ali, budući da je tijekom 1896/97. promijenjeno vlasništvo vlastelinstva, vlasnici koji su neplanski sjeckali šume ni na koji način nisu snosili odgovornost.

Novi vlasnici vlastelinstva trebali su napraviti šumsko-gospodarsku osnovu za taj dio šuma; bila je zabranjena čista sječa stabala te je bilo dopušteno samo rušenje predviđenih stabala.⁸⁵ U Europi su stručnjaci za šumsko gospodarstvo upozoravali na krivnju industrija pri sječi šuma, kao i na činjenicu da zakoni nisu bili dostatni za zaštitu seljaštva jer su interesi poljoprivrednika bili manje važni od interesa industrije.⁸⁶ Stoga su zaključci vezani uz vlastelinstvo Cernik išli u smjeru zaštite hrastovih i bukovih šuma do stvaranja gospodarskih osnova, provedbe politike pošumljavanja i upošljavanja stručnoga kadra pri vlastelinstvu radi stalne kontrole.⁸⁷ Navedeno je vjerojatno proizlazilo iz ideje o pošumljavanju šuma zbog devastiranja ili deforestacije kao univerzalnom lijeku s kraja 19. stoljeća, a stručnjaci su često smatrali da su nemar, pohlepa i nesmotrenost lokalnoga stanovništva bili glavni krivci za pogrešno upravljanje šumama.⁸⁸

Vlastelinstvo Cernik na županijsku je odluku od 27. studenoga 1899. uložilo žalbu, a o posljedicama deforestacije u obliku poplava i pojave gladi više nitko nije govorio.⁸⁹ Koliko su se zbog promjena mikro ekosustava oko potoka Šumetlice ili potoka Rešetarice promijenili životi mještana u razdoblju od 1895. do 1897. može se vidjeti iz članka što ga donosi *Obzor*, a u kojem se navodi da u općini Rešetari vlada glad. Razlog tomu autor članka vidi u posjećenim šumama. „Dok naime šuma ne bijaše izsječena, kiša ma bila i najveća, zaustavljala bi se što na granama, što oko stabala, što opet u grmlju, dočim sada, čim pane, ona sva s onih brdina svom silom sleti, jer tu nema više ni stalca ni kao prst debela, nego je to sve isječeno, kao da će se kukuruz sijati.“⁹⁰ Bujicama se, prema novom Zakonu o bujicama iz 1895.,⁹¹ počelo ozbiljnije pristupati te su one morale biti regulirane prvo u gornjem toku pa tek onda u donjem, a što se tiče poplava potoka Rešetarice, djelovalo se tijekom razdoblja od 1895. do 1905. na sanaciji donjeg dijela. Razlog tome možda

⁸⁴ Dragoljub S. Petrović, „Uredjenje bujica i vododerina u Hrvatskoj i Slavoniji“, *Šumarski list* XXVI (1902), br. 9-10, 562-569.

⁸⁵ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2624, sv. 8-13, spis 81146/1899, Dopis 1263/99 od 27. 11. 1899.

⁸⁶ Delort i Walter, *Povijest*, 242.

⁸⁷ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2624, sv. 8-13, spis 81146/1899, Dopis 1263/99 od 27. 11. 1899.

⁸⁸ Delort i Walter, *Povijest*, 202.

⁸⁹ HR-HDA, 79, kutija 2624, sv. 8-13, 73717/1899.

⁹⁰ „Promijena posjeda vlastelinstva Cernik“, 3.

⁹¹ Petrović, „Uredjenje bujica i vododerina u Hrvatskoj i Slavoniji“, 562-569.

leži u činjenici da je gornji tok potoka bio na privatnom vlasništvu i da je u tijeku bio pravni spor jer 1899. nije bilo poznato tko će snositi posljedice za štetu nastalu krčenjem šuma na vlastelinstvu Cernik. Tada se već županijski upravni odbor pitao tko će snositi sve troškove ophodnje, izlučivanja i zaštite šuma na vlastelinstvu Cernik.⁹²

Glasnik županije požeške tijekom 1895.⁹³ i 1897.⁹⁴ također je spominjao glad u općini Rešetari, koja je bila uzrokovana poplavama potoka Rešetarice. Promjene toka potoka nastale su kao posljedica šumskih devastacija Psunja i Brezova polja. Antropizacija šuma vlastelinstva Cernik imala je izravan utjecaj na pojavu poplava i gladi. Poplave u općini Rešetari sanirane su gradnjom nasipa diljem toka potoka Rešetarice, tj. u općinama Rešetari i Davor, a zbog pojave gladi organizirane su i humanitarne akcije prikupljanja novčanih sredstava. Već 1895. Imovna je općina napravila predradnje za sanaciju područja.

Prema pisanju *Glasnika županije požeške*, promijenio se tok potoka zbog devastacije šuma pa su od 1897. krenuli i radovi na sanaciji,⁹⁵ na što se apeliralo na sjednici novogradiškog odbora još 1896. godine.⁹⁶ Usporedo s tim procesom općina je financirala i građevinske radove oko sanacije potoka Šumetlice pa je 1897. taj potok učvršćen na lijevoj obali u duljini od jednog kilometra,⁹⁷ kao što su i idućih godina uslijedile regulacija potoka i gradnja mosta.⁹⁸ Sve je to bilo povezano s izbornom kampanjom 1897. u kotaru, kada je narodnjački zastupnik za kotar Vjekoslav Klein došao predstaviti svoj program te mu je tom prilikom delegacija koja ga je dočekala zahvalila na njego-

⁹² HR-HDA, 79, kutija 2624, sv. 8-13, 13/1900.

⁹³ „Iz Novegradiške pišu:“, *Glasnik županije požeške. List za pouku, gospodarstvo, društveni i javni život* (Požega), 23. 11. 1895., 5. Navedene su informacije o poplavama u Posavini, kao i o poplavama potoka Šumetlice i Rešetarice. Prema autoru, ti su potoci prije znali nabujati, ali nikada toliko, uzrok se tražio u sječi šuma vlastelinstva Cernik. Traženo je da nadležne vlasti to ispituju. Rešetarica je bila toliko nabujala da je uništila općinsku cestu te se žito oko Rešetarice treba ponovno sijati jer je sve bilo uništeno. Ništa bolje nije bilo u Novoj Gradiški, gdje su sve livade i sva polja bili uništeni.

⁹⁴ *Glasnik županije požeške*, 16. 4. 1897., 4. Zbog poplave Rešetarice kotarski predstojnik Trnški humanitarnom akcijom sakupio je 3.000 forinti koje su bile namijenjene suzbijanju gladi. U sklopu te akcije bilo je razdijeljeno kukuruza u vrijednosti od 2.000 forinti.

⁹⁵ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2866, sv. X, 17.647/1898., „Pregled gradjevina izvedenih godine 1897. pod neposrednom upravom kr. županijske oblasti požeške u području upravnih kotareva Novska i Nova Gradiška“. Ukupno je na regulaciju potoka Rešetarice potrošeno 32.000 f, a trošak je platila Krajiška investicijska zaklada.

⁹⁶ *Glasnik županije požeške*, 5. 12. 1897, 3. Na sjednici novogradiškog odbora, održanoj 21. 11., razmatrao se prijedlog slanja molbe Zemaljskoj vladi sa svrhom izrade plana sanacije poplavljenih područja i regulacije potoka Rešetarice. Tražio se dolazak stručnog inženjera, kako bi se za navedeni potok napravio sustav odvodnje.

⁹⁷ *Izvjješća*, 1898., 76. Sanacija je učinjena u vrijednosti od 500 forinti i u duljini od jednog km.

⁹⁸ *Izvjješća*, 1900., 79; *Izvjješća*, 1910., 237.

vu trudu i pomoći oko sanacije potoka Rešetarica.⁹⁹ Ubrzo je Klein i uplatio iznos od 100 forinti za siromašan narod te glad u kotaru.¹⁰⁰ Tijekom 1898. potok Rešetarica je saniran do Rešetara u duljini od 4,25 km,¹⁰¹ a daljnja regulacija Rešetarice vodila se zajedno s projektom izgradnje obrambenog nasipa kod Orubice i Davora.¹⁰² (Slika 5)

Politika vlastelinstva prema šumama donekle se s vremenom promijenila time što je od 1904. postojala zabrana sječe te se drvo pomlađivalo prirodnim putem.¹⁰³ Većinom se eksploatiralo bukovo drvo, a zbog pomanjkanja drva vlastelinstvo je moralo otkupiti šume Ivana Turkovića sa zapadne strane Psunja. Prema *Šumarskom listu*, tijekom 1912. nije postojala gospodarstvena osnova i težilo se ponovno orijentirati na hrast, točnije bukvu zamijeniti rentabilnijim drvećem. U početku se nastojalo pomlađivati hrastove šume sadnjom žira, ali se s vremenom krenulo pošumljavati tlo hrastovim mladima, a potom se uz bukvu sadila jela i na lošijemu tlu bor.¹⁰⁴

Pravno-financijska povezanost rijeke Save s potokom Rešetarica

Potok Rešetarica prolazi općinama Cernik i Rešetari i dolazi do općine Davor, gdje se onda (potkraj 19. i početkom 20. Stoljeća) oko polja Crnac ulijevao u Savu. Koliko god je stanovništvo gornjeg toka potoka Rešetarice trpjelo od bujičnih poplava, u isto vrijeme trpjeli su mnogo i stanovnici donjeg toka potoka kod Orubice i Davora jer su se nalazili između dviju voda, nabujalog potoka i neregulirane rijeke Save. U fokusu ovog rada jest potok Rešetarica, ali i rijeka Sava,¹⁰⁵ budući da je stanovništvo novogradiške Posavine bilo ugroženo poplavama obaju slijevova. Razumijevanje pravno-financijskih uvjeta uređenja rijeke Save okvir je za razumijevanje poplavnog stanja novogradiške Posavine, jednim dijelom zato što su se svi vodni tokovi ulijevali u Savu, a drugim dijelom jer su financijske, pravne i političke odluke o regulaciji rijeke Save posljedično utjecale na sudbinu stanovništva sela oko toka rijeke, o čemu svjedoče primjeri poplave sela Orubica i Davor.

⁹⁹ *Glasnik požeške županije*, 15. 5. 1897, 5.

¹⁰⁰ „Plemenit dar“, *Pravi prijatelj naroda* (Zagreb), 4. 3. 1897, 3.

¹⁰¹ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2866, sv. X, 26974/1898., „Pregled gradjevina izvedenih godine 1898. pod neposrednom upravom kr. županijske oblasti požeške u području upravnih kotareva broskog, novskog i novogradiškog“.

¹⁰² HR-HDA, UOZV, 79, kutija 2866, sv. X, 251/1898-11966/1900.

¹⁰³ Partaš, „O ovogodišnjem poučnom putovanju“, 484.

¹⁰⁴ Jakopec „Poučni izlet“, 435. Navedenu politiku pošumljavanja kao modernu i profitabilnu pohvalio je nadšumar Gradiške imovne općine Bogoslav Hajek.

¹⁰⁵ Rijeka Sava je kroz kotar Nova Gradiška prolazila u duljini od 54 km, i to od 460. do 406. kilometra svoje dužine.

Pri uređenju hrvatsko-mađarskih odnosa 1868. vodila se briga i o regulaciji rijeka, ali su samo korita državnih rijeka Kupe, Save, Dunava i Drave i plovnost na njima bila pitanja od interesa Zajedničke ugarsko-hrvatske vlade. Uprava nad rijekom Savom bila je podijeljena na donji i gornji tok. Područje od Jasenovca do ušća u Dunav bilo je od interesa Zajedničke vlade. Regulacijom gornjeg toka rijeke Save trebala se baviti Zemaljska vlada.¹⁰⁶ Svaka regulacija gornjeg toka rijeke bez regulacije donjeg toka mogla je biti kontraproduktivna.¹⁰⁷

Manjak interesa za regulaciju rijeke Save uviđa se u financijskom izvješću. U razdoblju od 1874. do 1899. na rijeku Savu je Zajednička vlada potrošila 13,2 % od ukupnih sredstava za zajedničke državne rijeke, a 66,7 % je utrošeno na Dravu, 19,5 % na Dunav i 0,6 % na Kupu.¹⁰⁸ Opravdanje je moguće tražiti u odnosima s Bosnom i Hercegovinom, točnije u napetim odnosima od 1878. zbog okupacije, a tek s aneksijom 1908. vidio se napredak na dionicama rijeke Save. S druge pak strane, Zemaljska vlada, koju se često optuživalo da čini malo u regulaciji rijeke Save, nije niti mogla mnogo više činiti, što zbog financijskih sredstava, što zbog ugarskoga inertnog stava.

Ako se sagleda područje djelovanja Zemaljske vlade u regulaciji voda, onda se može uočiti kako je ona financirala uređenje većih rijeka¹⁰⁹ i potoka, procese čišćenja „zagaćenja rijekah i važnijih potokah“,¹¹⁰ kanaliziranje i odvodnju nizina,¹¹¹ kulturno-tehničke meliorizacije,¹¹² gradnju i održavanje plovnih tokova,¹¹³ održavanje ponornica u krasu, vodne građevine u krasu,¹¹⁴ nadzor nad gradnjama i održavanje vodomjera, održavanje vodograđevina u Zagrebu¹¹⁵ i sl.¹¹⁶ U troškovima vodnih građevina sudjelovali su interesenti, Zemaljska vlada i Krajiška investicijska zaklada. Iako se Vladu mnogo

¹⁰⁶ Branko Ostajmer, „Sava kao prijetnja: tegobe stanovništva slavonske i srijemske Posavine u svjetlu rasprava u hrvatskom Saboru (1868.-1918.)“, u: *Rijeka Sava u povijesti. Zbornik radova znanstvenog skupa*, ur. Branko Ostajmer (Slavonski Brod, 2013), 419.

¹⁰⁷ Isto, 419.

¹⁰⁸ *Zemaljske vodograđevine u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1896. do konca godine 1899.* (Zagreb: Tiskarski zavod „Narodnih novinah“, 1902), 84-85.

¹⁰⁹ Isto. Riječ je o rijekama Savi, Dravi, Kupi i Uni.

¹¹⁰ Isto. Riječ je o radnjama uređenja, „preloženja“, povišenja i pojačanja nasipa, potom nadzora nad nasipima, gradnji ustava i čepova te slično.

¹¹¹ Isto. Riječ je o čišćenjima i uređenju kanala, gradnji mostova, isušivanju močvara i bara.

¹¹² Isto. Tehničke gradnje i nivelističke gradnje.

¹¹³ Isto. Redovito čišćenje plovnih putova, utvrđivanje obala i sl.

¹¹⁴ Isto. Gradnje vodovoda, bunara i sl.

¹¹⁵ Isto. Gradnja javnog vodovoda.

¹¹⁶ Isto.

optuživalo za minimalnu angažiranost u teškim trenutcima poplava, dva su momenta ključna za razumijevanje njezina djelovanja potkraj 19. stoljeća u segmentu regulacije rijeke Save.

Prvi se tiče uloge Krajiške investicijske zaklade, koja je osnovana 1871. radi brige o nasljeđu Vojne krajine i investiranju kapitala šuma u kratkoročne namjene, tj. gradnju željeznica i dugoročne investicije poput gradnji cesta, regulacija potoka i rijeka, za pošumljavanje, za uzdržavanje škola i crkava i sl. Novac koji je 1880. bio predodređen za savske nasipe iznosio je oko 4 milijuna funti.¹¹⁷ Na sastanku održanom 7. lipnja 1894. u Požegi glede problema doprinosa za rješenje uzdržavanja savskih obala od Broda do Gunje, svim sudionicima¹¹⁸ postalo je jasno da se sredstva u Krajiškoj investicijskoj blagajni smanjuju i da je navedeno posredno utjecalo na formiranje novoga Vodnog zakona, donesenog 1891. godine.¹¹⁹ Protiv glavnog noviteta zakona, tj. potencijalnoga financijskog opterećenja interesenata u obliku stvaranja vodnih zadruga, u omjeru raspodjele doprinosa $\frac{1}{2}$ sredstva Vlade, $\frac{1}{4}$ sredstva imovne općine i $\frac{1}{4}$ interesenti, bila je tada većina prisutnih koja je stala na stranu protuprijedloga Steve Kutuzovića.¹²⁰

Naime, on je ustvrdio da, dok god sredstava i šuma ima, Krajiška investicijska zaklada treba voditi brigu o regulaciji pritoka i rijeke Save jer je vladar rješenjima doznačio nagradu krajišnicima koja se godinama trebala ulagati u dugoročne projekte poput gradnji cesta, nasipa, škole i crkve. Zaključno je on odbacio predložen princip podjele doprinosa, ističući da „vodni zakon može ondje vrijediti, gdje nema tih šumah“.¹²¹ Iako se većina prisutnih složila, predstavnici kotara i županija nisu imali pravo odluke o zakonu, nego su na održanom sastanku samo trebali pronaći formulu omjera diobe doprinosa pri regulaciji potoka i rijeke Save u njihovoj domeni.¹²²

Drugi moment važan za razumijevanje neadekvatnoga djelovanja Vlade bio je sam Vodni zakon, koji je izglasan 1891. te je stupio na snagu 1. studenoga 1892., kao dugo pripremano rješenje za preusmjerivanje tereta regulacije rijeka na interesente. Navedeno je već spominjao predstojnik Odjela za unu-

¹¹⁷ Mirko Valentić, *Vojna krajina i pitanje njenog ujedinjenja s Hrvatskom: 1861-1881* (doktorska disertacija, Zagreb, 1977), 793-794.

¹¹⁸ „Razprava ob osnovi ključa glede uzdržavanja Savske obale“, *Posavska Hrvatska* (Brod na Savi), 16. 6. 1894, 1. Sudjelovali su predstavnici županija Požeške, Osječke i Srijemske, izaslanici kotareva i općina te mjernik Brodske imovne općine.

¹¹⁹ Isto. Prema članku, Krajiška investicijska zaklada imala je 30 milijuna forinti raspoloživih za dugotrajne popravke, od kojih je 1894. ostalo 5-6 milijuna forinti.

¹²⁰ „Razprava ob osnovi“, 1. **Stevo Kutuzović** bio je narodni zastupnik kotara Cerna.

¹²¹ Isto.

¹²² Isto.

tarnje poslove Danilo Stanković početkom 1885. u odgovoru na interpelaciju Stevanu Popoviću Vacku, u obliku objave neke buduće kategorije potencijalnih nositelja obveza.¹²³ U Ugarskoj su vodna pitanja uređena Zakonskim člankom XXIII. o vodnom pravu iz 1885.¹²⁴ te su tim zakonom bila riješena i pitanja privatnih rijeka i potoka. Vode u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, prema Općem građanskom zakonu,¹²⁵ bile su javno dobro. Novi vodni zakon¹²⁶ trebao je vodno bogatstvo razumjeti kao dvije kategorije: kao opće dobro, što je preuzeto iz Općeg građanskog zakona, i kao privatno vlasništvo, što je preuzeto iz Zakonskog članka XXIII. o vodnom pravu iz 1885. Specifičnost novog zakona o vodnom pravu jest institucija vodnih zadruga kao pravni subjekt, na koji se odnosi više od 1/3 novog zakona, čak 71 paragraf. Detaljno pravno objašnjenje vodne zadruge kao one koja se osniva sporazumom većine posjednika, „a manjina koja nije prihvatila akt o osnivanju obvezna je priključiti se ili neovisno o tome sudjelovati u podmirenju troškova radova što ih izvodi zadruge“, govori o tome da su ubuduće interesenti stavljeni pred gotov čin.¹²⁷ Pogotovo je to naznačeno u tumačenju: „Zadruge se može osnovati i aktom Zemaljske vlade (po službenoj dužnosti), ako je to u javnom interesu (za potrebe obrane od poplava ili odvodnjavanja) Vlada može donijeti i akt o pripajanju postojećoj zadruzi nekoga zemljišta koje nije dovoljno zaštićeno.“¹²⁸

Iz svega je vidljivo preusmjerivanje financijskih obveza sa Zajedničke vlade i Zemaljske vlade na interesente, koji bi trebali preuzeti sve više obveza koje je imala Krajiška investicijska zaklada, i to u onom trenutku, prema predviđanjima mjernika Josipa Finka na sastanku 1892., kada joj nestane novca za desetak godina.¹²⁹

Ako se sagleda financijsko stanje upravljanja vodnim građevinama prema seriji izdanja *Zemaljske vodogradjevine u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1874. do 1889.*,¹³⁰ izdanoj povodom izložbe

¹²³ Ostajmer, „Sava kao prijetnja“, 427-428.

¹²⁴ Goran Vojković, Marija Štambuk-Šunjić: „Dva hrvatska zakona o pravnom statusu voda: Zakon o vodnom pravu iz 1891. i Zakon o vodama iz 2009.“, *Pravni vjesnik* 27 (2011), 2, 204.

¹²⁵ Isto. Opći građanski zakon 1811., Paragraf 287.

¹²⁶ „Osnova zakona o vodnom pravu“, *Narodne novine*, 2. 6. 1891., 7.

¹²⁷ Vojković, Štambuk-Šunjić, „Dva Hrvatska zakona o pravnom statusu voda“, 211.

¹²⁸ Isto.

¹²⁹ „Razprava ob osnovi“, 1. Mjernik Josip Fink je računao da zaklada ima 6-7 milijuna forinti 1892. te je bilo očekivano da taj novac potroši u roku od idućih deset godina.

¹³⁰ *Zemaljske vodogradjevine u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1874. do 1899.* (Zagreb, Tiskarski zavod „Narodnih novinah“, 1891-1902). Riječ je o četirima publikacijama za razdoblja 1874.-1889., 1890.-1892., 1893.-1895. i 1896.-1899.

u Budimpešti 1885., na regulaciji i održavanju vodnih tokova na području Kraljevine Hrvatske i Slavonije zajedno su sudjelovale Zemaljska vlada, Zajednička vlada, interesenti i Krajiška investicijska zaklada.

Za potrebe ovog rada financijski je sagledano ulaganje u rijeku Savu, vodne građevine kod Davora i Orubice te pritok rijeci Savi, tj. potok Rešetaricu.¹³¹

Prema financijskim izvještajima za razdoblje 1874.–1899., na rijeku Savu je Zajednička vlada potrošila 13 %¹³² od iznosa za sve granične rijeke, dok je za vodne građevine pod upravom Zemaljske vlade u tom istom razdoblju najviše potrošeno za održavanje rijeke Save, i to 80 %¹³³ od sredstava za održavanje svih rijeka. Uspoređujući financijske podatke o uređenju rijeka i potoka pod upravom Zemaljske vlade, može se uočiti kako je u razdoblju 1874. – 1895. gotovo 2/3, tj. 63,84 % potrošeno na rijeku Savu, dok je 11,01 % trošeno na rijeku Dravu,¹³⁴ a na potoke 16,48 %.¹³⁵ U razdoblju 1896. – 1899. ukupna ulaganja u vodne građevine pod upravom Zemaljske vlade povećana su u segmentu rijeka i potoka na prosječnoj godišnjoj razini gotovo tri puta,¹³⁶ no, usprkos tim povećanim, ulaganja u samu rijeku Savu drastično su smanjena, te je za rijeku Savu odvojeno samo 17,26 %¹³⁷ od ukupnih sredstava, za Dravu 10,01 %, ¹³⁸ a za potoke čak 72,21 %.¹³⁹

Sagledaju li se prosječna godišnja ulaganja u vodne građevine pod upravom Zemaljske vlade, onda su za Savu ona tijekom razdoblja 1874. – 1895. smanjena s 85.482 f na 55.147 f u idućem razdoblju od tri godine, tj. 1896. – 1899. S druge pak strane, ulaganja u Dravu, pod istom upravom, znatno su povećana, s 14.784 f u razdoblju 1874. – 1895. na 32.364 f za razdoblje 1896. – 1899. Ulaganja su u potoke, pod istom upravom, udeseterostručena: s prosječno godišnjih 22.066 f tijekom razdoblja 1874. – 1895. na 230.788 f tijekom razdoblja 1896. – 1899.

Tijekom ukupnog razdoblja od 1874. do 1899. vodne građevine na rijeci Savi pod upravom Zemaljske vlade Krajiška investicijska zaklada financirala

¹³¹ Riječ je isključivo o podacima za rijeku Savu, bilo pod upravom Zemaljske, bilo Zajedničke vlade.

¹³² *Zemaljske, 1896.*, 84-85. Realni iznos koji je potrošen na rijeku Savu iznosio je 590.372 f.

¹³³ Isto. Realni iznos koji je potrošen na rijeku Savu bio je 2.594.936 f.

¹³⁴ Isto. Realni iznos koji je potrošen na rijeku Dravu bio je 324.468 f.

¹³⁵ Isto. Realni iznos koji je potrošen na potoke bio je 485.454 f.

¹³⁶ Isto. Prosječno godišnje ulaganje 1874-1895. bilo je 123.870 f, dok je za razdoblje 1896-1899. bilo 319.597 f.

¹³⁷ Isto. Realni iznos koji je potrošen na rijeku Savu bio je 220.589 f.

¹³⁸ Isto. Realni iznos koji je potrošen na rijeku Dravu bio je 129.459 f.

¹³⁹ Isto. Realni iznos koji je potrošen na potoke bio je 923.152 f.

je s 57,35 %, Zemaljska vlada s 36,06 % doprinosa, a interesenti samo sa 6,59 %. Promatrajući dostupne podatke po kraćim razdobljima primjećuje se da se udio sudjelovanja Zaklade u troškovima neprestano smanjuje te je on za razdoblje 1874. – 1889. bio gotovo za 50 % veći nego za razdoblje 1896. – 1899. Udio troškova koje je financirala Zemaljska vlada stalno se povećavao, s 34,19 % u razdoblju 1874. – 1889. na 46,11 % za razdoblje 1896. – 1899., a isto se tako povećava i udio koji plaćaju interesenti, i to za više nego dvostruko, jer je u razdoblju 1874. – 1889. iznosio 5,39 %, a u razdoblju 1896. – 1899. godine 11, 27 %.

S druge strane, ako analiziramo ukupna ulaganja, zamjećuje se velik pad ulaganja jer u razdoblju 1874. – 1889. u prosjeku se godišnje ulagalo 98.183 f, dok se u razdoblju 1893. – 1899. ulagalo gotovo dvostruko manje, odnosno 54.743 f godišnje. Ako pogledamo samo državna ulaganja u navedenim razdobljima, uočava se kako su ona bila za 50 % veća u razdoblju 1874. – 1889.¹⁴⁰ u odnosu prema razdoblju 1893. – 1899.,¹⁴¹ dok su ulaganja Krajiške investicijske zaklade gotovo triput manja u razdoblju 1893. – 1899.¹⁴² u usporedbi s razdobljem 1874. – 1889.¹⁴³ Nasuprot tomu, ulaganja interesenata blago su povećana u razdoblju 1893.–1899.¹⁴⁴ u odnosu prema prethodnom razdoblju.¹⁴⁵

Stoga je moguće zaključiti da su (iako je Zemaljska vlada smanjila ulaganja u rijeku Savu, te ih povećala za rijeku Dravu) prosječna godišnja ulaganja u segmentu potoka povećana, i to vjerojatno zbog regulacije bujica. Od 1895. koncentracija na pritoke rijeke Save značila je olakšavanje problema u vezi sa samom rijekom, tj. rješavanje poplava koje su stvarale ozbiljne probleme stanovništvu duž toka rijeke. Posljedice krčenja šuma očitovale su se pojavom bujica. Pripremu za novi zakon o bujicama 1895. izradio je kraljevski upravitelj Šumarskog odsjeka Zemaljske vlade Ferdo Zikmundovsky,¹⁴⁶ te su stupanjem na snagu tog zakona znatnija sredstva ulagana u saniranje bujica.

¹⁴⁰ *Zemaljske vodogradjevine u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1890.–1892.* (Zagreb, Tiskarski zavod „Narodnih novinah“, 1893), 72-73. Prosječno 33.570 f godišnje.

¹⁴¹ *Zemaljske vodogradjevine u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1893.–1896.* (Zagreb, Tiskarski zavod „Narodnih novinah“, 1896), 76-77. Prosječno 22.063 f godišnje.

¹⁴² Isto. Prosječno 22.939 f godišnje.

¹⁴³ *Zemaljske, 1893.*, 72-73. Prosječno 59.332 f godišnje.

¹⁴⁴ *Zemaljske, 1896.*, 76-77. Prosječno 5.739 f godišnje.

¹⁴⁵ *Zemaljske, 1893.*, 72-73. Prosječno 5.281 f godišnje.

¹⁴⁶ Oskar Piškorić, „Ferdo Zikmundovsky“, *Šumarski list CXVI* (1992), br. 3-5, 189. **Ferdo Zikmundovsky** (Osijek, 1843.-1912.), zemaljski šumarski izvjestitelj, viteza reda Franje Josipa I. i predsjednika Hrvatsko-slavonskog šumarskog društva.

Zaključno, postojalo je lagano smanjenje doprinosa Krajiške investicijske zaklade te povećanje sredstava Zemaljske vlade, kao i veći doprinosi interesenata, što je i u skladu s novim Vodnim pravom. Važno je istaknuti kako, iako je stupio na snagu novi zakon koji je definirao nove omjere doprinosa te je time povećao financiranje interesenata u obliku pojave institucija vodnih zadruga, njihov realan doprinos do 1899. nije bio ni 10 % te su glavni nositelji financiranja i dalje ostali Krajiška investicijska zaklada i Vlada.

Pojavom novog zakona o bujicama 1895. dio sredstava koji je do tada bio usmjeren za rijeku Savu usmjeren je na reguliranje lokalnih pritoka, o čemu svjedoče i regulacije potoka Rešetarice i Šumetlice koje započinju od 1895. U razdoblju 1895. – 1899. saniran je potok Rešetarica u duljini od 11,2 km te je realno isušeno oko 2000 rali. Navedene je radnje u cijelosti platila Krajiška investicijska zaklada.¹⁴⁷

Regulacija gornjeg toka potoka Rešetarice i Šumetlice u novogradiškoj Posavini bila je rasterećenje za stanovništvo pri njihovim donjim tokovima, ali bez dodatnih ulaganja u nasipe potoka Rešetarice kod Orubice, ustave na Crnac polju, mostove, kao i gradnju nasipa na Savi kod Davora, nije značila ništa. Glavni razlog je ležao u akumulaciji voda na području od Krsta Orubičkog do Davora.

Prema financijskim podacima, ulagano je u izgradnju nasipa kod Orubice¹⁴⁸ i Svinjara¹⁴⁹ 2,65 % od ukupnih sredstava za održavanje rijeke Save. U istom razdoblju uloženo je još 15,43 % od ukupnih sredstava za „zagaćenje rijekah i važnijih potokah“¹⁵⁰ u nasip od Krsta do Orubice što su financirali samo interesenti. U razdoblju 1890. – 1892. ulagano je u nasip kod Davora 0,38 % od ukupnih sredstava potrošenih za održavanje rijeke Save.¹⁵¹ U tom razdoblju veliku stavku činila je kanalizacija kod utvrde Stara Gradiška, pri

¹⁴⁷ *Zemaljske, 1893.*, 12-13. Ukupan je trošak bio 4.676 f.

¹⁴⁸ *Zemaljske vodogradjevine u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1874. do 1889.* (Zagreb, Tiskarski zavod „Narodnih novinah“, 1889), 6-7. Nasip kod Orubice u duljini od 780 m građen je 1884/1885. Navedeno je plaćeno iz sredstava Krajiške investicijske zaklade. Od ukupnih sredstava za održavanje rijeke Save, 1,66 % je otpalo na održavanje nasipa kod Orubice.

¹⁴⁹ Isto. Nasip kod Svinjara građen je u razdoblju od 1883. do 1889. te je izveden u ukupnoj dužini od 1500 m. Na navedenim je radovima radilo 2000 težaka, koji su zaradili 1.300 f, što je financirala općina, dok je Krajiška imovinska zaklada financirala s 14.216 f ostale radove. Od ukupnih sredstava za održavanje rijeke Save, 0,99 % otpalo je na održavanje nasipa kod Davora.

¹⁵⁰ Isto, 36-37. Dužina nasipa bila je 2500 metara, na njemu je radilo 11.400 težaka, vrijednost radova u forintama iznosila je 3.762 i u cijelosti su ih platili interesenti.

¹⁵¹ *Zemaljske, 1890.*, 4-5.

čemu je rješavan problem ustave kod polja Crnac i obrambeni nasipi s mostovima, što je iznosilo 6,38 % od ukupnih sredstava za „kanalizaciju nizinah“.¹⁵²

U razdoblju 1893.–1895. Krajiška je zaklada uložila 7,67 % od ukupnih sredstava za izgradnju nasipa kod Orubice u duljini 2 km.¹⁵³ U razdoblju 1896.–1899. građeno je 200 m obale u Orubici, u čemu je sudjelovao 750 radnika, a od ukupnih sredstava potrošenih na uređenje rijeke Save na taj je segment potrošeno 0,91 %, od čega su pola platili interesenti, a pola Zemaljska vlada.¹⁵⁴ Podignuće novog nasipa od Orubice do Davora i popravak starog nasipa kod Davora bilo je u duljini ukupno 9,18 km, što je iznosilo 23,42 % od ukupnih sredstava za „zagaćenje rijekah i važnijih potokah“,¹⁵⁵ a što je u potpunosti platila Krajiška investicijska zaklada.

Tablica 1. Prikaz odnosa doprinosa za vodne građevine na rijeci Savi pod upravom Zemaljske vlade za razdoblje 1874. – 1899.¹⁵⁶

Godine	Interesenti u forintama	%	Država u forintama	%	Krajiška. inv. zak. u forintama	%	Ukupno	Godišnji prosjek u forintama
1874. –1889.	84.504	5,39	537126	34,19	949.304	60,43	1.570932	98.183
1890. –1892.	13.863	7,92	66.006	37,71	95.179	54,37	175.048	58.449
1893. –1895.	15.082	11,20	52.725	39,17	66.808	49,63	134.615	44.875
1896. – 1899.	25.093	11,27	101.726	46,11	93.770	42,51	220.589	55.147
1874. –1899.	138.540	6,59	757.583	36,06	1.205.061	57,35	2.101.184	80.815

Svi zahvati koji su rađeni na tom području novogradiške Posavine od Orubice do Davora na rijeci Savi tijekom razdoblja 1874. – 1899. nisu bili dostatni jer je stanovništvo do srpnja/kolovoza svake godine bilo izloženo poplavama rijeke Save, a paralelno od 1895. poplavama potoka sa Psunja koji

¹⁵² Isto, 32-33.

¹⁵³ *Zemaljske*, 1896., 4-5.

¹⁵⁴ Isto, 8-9.

¹⁵⁵ Isto, 20-21. Troškovi su iznosili 52.950 f.

¹⁵⁶ **Tablica 1.** rezultat je autoričina izračuna na temelju podataka dostupnih u: *Zemaljske vodo-gradjevine u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji izvedene u razdoblju od godine 1874. do 1899.*

su se razlijevali po livadama polja Crnac, koje je bilo niže od razine rijeke Save. Takva bi voda zaostajala na livadama i spajala bi se s izlivenom nereguliranom rijekom Savom. Stoga se tek sustavnim djelovanjem na regulaciji gornjeg toka Rešetarice, potom utoku Rešetarice u Savu te sanacijom Crnac polja i gradnjom nasipa kod Save moglo se sanirati problem.

Borba protiv poplava kod Orubice i Davora

Reguliranje rijeke Save i potoka Rešetarice bili su presudni preduvjeti za poboljšanje životnih uvjeta posavskih sela kotara Nova Gradiška. Sela Orubica¹⁵⁷ i Svinjar, tj. Davor,¹⁵⁸ bila su izrazito plavljena te se od 1892. može, prema pisanju školskih spomenica,¹⁵⁹ pratiti kako je bio dopreman kamen iz Bosne sa svrhom izgradnje nasipa.¹⁶⁰ Prema navođenju učitelja, teže poplave zabilježene su 1888., 1893., 1895. i 1898. u Davoru, Mačkovcu i Orubici.

Od 1894. moguće je pratiti članke u *Posavskoj Hrvatskoj* te u *Hrvatskoj* o posavskim poplavama u okolici Orubice i Svinjara. Dio je tih članaka napisao Milan Kerdić¹⁶¹ u vrijeme privremenih posjeta Svinjaru, a poslije i pri povratku u svoje rodno mjesto, kad je bio dopisnik *Hrvatske*. Stanovništvo tih sela naučilo je živjeti s rijekom Savom te se snalazilo usprkos poplavama, zahvaljujući parobrodnoj liniji i trgovini. Nakon ukidanja parobrodne linije 1892. stanovništvo više nije moglo dovoziti prijeko potrebne namirnice, nego je ovisilo samo o svojim dvjema žetvama kukuruza godišnje.

Prijedlog Vlade još 1894. išao je u smjeru gradnje državne ceste od tzv. Križa do Orubice, pa od Orubice do Svinjara, te onda opet od Svinjara pokraj polja Crnče do Štivice. Navedena cesta trebala je biti ujedno i nasip. Cesta se trebala spojiti s cestom Zapolje – Davor i od Davora preko Štivice do Petrova

¹⁵⁷ Orubica je bila dio općine Rešetari do 1909., kada se odvojila u samostalnu općinu.

¹⁵⁸ Svinjar, tj. Davor, bio je samostalna općina. U ovom tekstu naziv „Svinjar“ rabi se do 1895., a nakon 1895. upotrebljava se naziv „Davor“.

¹⁵⁹ HR-DASB, Odjel Nova Gradiška, Školska spomenica Orubica, inv. br. 94; Školska spomenica Davor, inv. br. 67.

¹⁶⁰ HR-DASB, Odjel Nova Gradiška, Školska spomenica Orubica, inv. br. 94. Sava je često odnosila dijelove obale oko orubičkoga groblja te je selo Orubica stalno bilo izloženo poplavi. Često bi se navozio kamen s planine Motajice u Bosni te bi se na taj način pokušala podignuti obala.

¹⁶¹ **Milan Kerdić**, (Davor, 22. listopada 1856. – Davor, 25. lipnja 1900.) bio je hrvatski novinar i političar iz pravaških redova te prvi profesionalni novinar u Brodu. Po struci je bio diplomirani pravnik. Od 1894. bio je urednik *Posavske Hrvatske* te je pisao i za *Hrvatsku domovinu*. Osim toga što je svojim djelovanjem pridonio političkom i kulturnom razvoju Broda, prije starosti povukao se u rodni Davor, gdje je aktivnim pisanjem za *Hrvatsku domovinu* polemizirao o političkim i društvenim problemima kotara Nova Gradiška. Mato Artuković, „Milan Kerdić – prilog za biografiju“, *Scrinia Slavonica* 13 (2013), 71-98.

Sela. Osim toga, sagradio bi se i još i poseban nasip koji ne bi bio vozan na tom području. Gradnjom te ceste i nasipa očuvalo bi se 7000 jutara plodne zemlje koja je inače bila pod vodom.¹⁶² Projekt¹⁶³ je čekao odobrenje bana te je trebao biti financiran iz fonda Krajiške investicijske zaklade, a, prema dopisniku, načelnik općine nije u građevinskim radovima imao korist pa stoga nitko nije mogao niti požuriti projekt.¹⁶⁴ Koliko su sela bila ugrožena govori podatak da su seljaci u doba niske vode bacali kamenje u rijeku Savu kako bi spriječili da se prvi redovi kuća do rijeke ne moraju iseljavati dvaput godišnje u vrijeme poplava. Stanovnici sela Davora ipak su morali seliti svoju stoku, koja je zahvaljujući pomoći bosanske strane preživljavala.¹⁶⁵ Poplava je 1895. bila tolika da se kod sela Stare Gradiške, Doline, Orubice, Svinjara i Štivice voda dizala od 2½ do 6 m visine.¹⁶⁶ Na mnogim su se mjestima vidjeli samo krovovi, a stanovništvo je moralo bježati u bosanska brda.¹⁶⁷ Poplava je tijekom 1896. bila i u slijevu Rešetarice pa su pojedinci morali nanovo graditi obalu korita potoka jer su ih bujice raznijele, zbog čega su ih lokalne vlasti prijavile te su pokušale zaustaviti samozaštitne radnje. Prema izvidu inspekcije, stanovništvo se smjelo štititi sanacijom korita, ali nije smjelo graditi brane.¹⁶⁸

Tijekom 1897. sve je više članaka i zahvala *Posavskoj Hrvatskoj*¹⁶⁹ jer se Milan Kerdić¹⁷⁰ više angažirao u pomoći Davoru i Orubici kako bi se realizirao projekt gradnje nasipa jer nijedan sličan projekt nije bio rađen od područja Jasenovca do Kobaša, dok su u drugim dijelovima bivšega krajiškog područja takvi projekti provođeni. Živi opis neprohodnosti putova do Davora dao je Kerdić tijekom svog puta, kada je zaglavio u blatu Crnac polja jer nijedna od dviju cesta do Davora nije bila prohodna.¹⁷¹ U članku zbog toga proziva

¹⁶² „Naši dopisi. Iz gradiškog kotara, 18.srpnja“, *Posavska Hrvatska*, 21. 7. 1894, 3.

¹⁶³ Isto. Troškovi projekta procijenjeni su na 150.000 f.

¹⁶⁴ „Davor u oči Vel. gospe 1897. Nastavak početka“, *Posavska Hrvatska*, 14. 8. 1897, 4.

¹⁶⁵ „Svašta, samo ništa dobra“, *Posavska Hrvatska*, 24. 7. 1897, 2. Pomoć je stanovništvu pružilo selo Prnjavor, a inače im je pruža bosanski Svinjar. Stanovništvo je zahvaljujući posebnim dozvolama smjelo voditi stoku na bosansku stranu u slučajevima poplave.

¹⁶⁶ „Poplava u Posavini“, *Hrvatska (Zagreb)*, 4. 4. 1895.

¹⁶⁷ Isto.

¹⁶⁸ „Naši dopisi“, *Hrvatska domovina (Zagreb)*, 27. 2. 1896.

¹⁶⁹ „Dopisi“, *Posavska Hrvatska*, 28. 8. 1897, 5.

¹⁷⁰ Milan Kerdić, „Pozor onima kojih se tiče“, *Posavska Hrvatska*, 26. 2. 1898, 5. Milan Kerdić bio je vezan za svoje rodno mjesto te je pokušao pomoći lokalnom stanovništvu na sve načine. Političkim, stručnim, ali i ljudskim angažmanom pokušao je utjecati na poboljšanje životnih prilika stanovništva, što se može vidjeti iz članka u kojemu poziva stanovništvo da se prijavi općini kako bi dobilo odštete za oduzetu zemlju zbog gradnje državne ceste.

¹⁷¹ Milan Kerdić, „Sa mog puta u Davor“, *Posavska Hrvatska*, 25. 9. 1897., 5.

općinske načelnike i kotarskog predstojnika Dragutina viteza Trnskog¹⁷² te napominje kako je Davor okružen močvarama, zbog čega je put do njega moguć samo čamcima. Rješenje je Kerdić vidio u „radnjama od nužde“,¹⁷³ a prema drugima¹⁷⁴ rješenje je bilo u oprostima poreza, sakupljanju sredstava i pomoći stanovništvu, kao što su to učinile Ugarska i Cislajtanija. Iako je pitanje regulacije rijeke Save bilo pravno jasno (točnije, to je trebalo učiniti Ugarsko ministarstvo za komunikaciju zajedno s Investicijskim fondom), regulacija rijeke nije planski provedena.¹⁷⁵ Tek se potkraj 1897. započelo s pomacima u regulaciji rijeke Save na gradiškom području, što su nadzirale Požeška županija i Zemaljska vlada, a od 1899. taj je projekt bio pod nadzorom broškoga građevinskoga kotara.¹⁷⁶

Milan Kerdić je tijekom 1898. upozoravao na spregu lokalne općinske vlasti s onom kotarskom, kao i na pomanjkanje angažmana¹⁷⁷ narodnog zastupnika Vjekoslava Kleina¹⁷⁸ za gradiški kotar. Na Kerdićeve novinske članke reagirale su županijska i kotarska vlast pa su tijekom 1899. odlučile posjetiti novogradišku Posavinu. Tom je prilikom Kerdić uočio kako dolazi do nerazumijevanja struke i stanovništva te kako je mimo političkog razloga pravi razlog sporim radovima bio i u financijama. Kerdiću je bilo jasno da do regulacije Save neće doći skoro, ali stalno se pitao zašto se ne može sanirati močvarno tlo Crnca. Stanovništvo se zalagalo za gradnju nasipa prema Savi od Orubice do Kobaša, saniranje polja Crnac i potoka Crnca, gradnju odvodnog

¹⁷² **Dragutin vitež Trnski**, predstojnik kotara Nova Gradiška 1894.–1899.

¹⁷³ Milan Kerdić, „Sa mog puta u Davor“, *Posavska Hrvatska*, 25. 9. 1897, 3.

¹⁷⁴ „Sava dobra kao sluga a hrdjava kao gospodar“, *Posavska Hrvatska*, 9. 10. 1897, 2-3.

¹⁷⁵ Isto.

¹⁷⁶ HR-HDA, 79, kutija 2866, sv. X, 126/1897, „Pregled troškova za uzdržavanje rieka, potoka i kanala itd, područjem broškoga građevnog kotara godine 1896.“ Trošak za nasip u Orubici iznosio je 31,63 forinte, a s radovima se nastavilo 1897. HR-HDA, 79, kutija 2866, sv. X, 837 ex 1900. Cestogradnja Orubica – Davor i održavanje obrambenog nasipa iznosili su 51.215,16 kruna. HR-HDA, 79, kutija 2866, sv. X, 88040/1902; 14513/2536, 1902. Nadopuna evidencije vodogradjevina za 1899. Obrambeni nasip kod boka Orubice i oko sela Davora iznosio je 16.286 kruna. HR-HDA, 79, kutija 2866, sv. X, 2156/251, 1901. „Pregled troškova za uzdržavanje rieka, potoka i kanala, napose za izvodjenje prekopa, obrambenih nasipa, obaloutvrda, čepova, brana za odkup, zemljišta, micanje zgrada sagradjenje javnih vodovoda, čišćenje ponora, itd. područjem broškoga građevnog kotara 1900.“ Obrambeni nasip Davor stajao je Krajišku investicijsku zakladu 3.800 kruna. Trošak gradnje kanala ispod Davora iznosio je 4.360 kruna, što je također plaćala Krajiška investicijska zaklada.

¹⁷⁷ „Naši dopisi...Iz novogradiškog kotara“, *Hrvatska domovina*, 18. 2. 1898.

¹⁷⁸ **Vjekoslav Klein**, saborski zastupnik biran u novogradiškom kotaru. Od 1859. do 1882. djelovao je u sudstvu na krajiškom području, a od 1882. služio je Vladi. Tijekom 1884. započeo karijeru kao odjelni predsjednik za pravosuđe Zemaljske vlade. Branko Ostajmer, *Narodna stranka u Slavoniji i Srijemu 1883.-1903.* (doktorska disertacija, Zagreb, 2011), 292.

kanala od Crnca u Savu s čepovima.¹⁷⁹ Ovlašteni mjernik g. Finka bio je protiv čepova na kanalima, što je i bio razlog kasnijeg sukoba sa stanovništvom općina Davor i Orubica tijekom 1904.

Smrću Milana Kerdića 1900. utihnula je i borba za regulaciju potoka i gradnju nasipa te spašavanje stanovnika Orubice, Davora i okolnih sela od poplava i gladi.

Već 1899. stanovništvo novogradiške Posavine planiralo je organizirati izaslanstvo općina koje bi se s predstavkom uputilo banu, ali tek 1904. stanovništvo općine Orubice reagiralo je na naredbu i poslalo molbu za izvedbu raznih vodograđevina.¹⁸⁰

Prema „Iskazima državnih i zemaljskih rieka kao i važnijih potoka i kanala u području građevinskog kotara broskog“,¹⁸¹ od 1897. do 1904. nije bilo radova na „kamenometu u Orubici“. Materijal za radove dovezen je 1903. te se s radovima započelo 1904. godine. Radovi na sanaciji južnog toka potoka Rešetarica obavljani su 1897., ali očito neuspješno, jer je stanovništvo, prema molbi,¹⁸² nakon izgradnje nasipa trpjelo štetu zbog neodgovarajućeg istjecanja zaostale vode nakon poplave i pomanjkanja ustava na područjima koja su niža od rijeke Save.

Zapisnik sastavljen 1904. u Novoj Gradiški tijekom uviđaja šteta u novogradiškom kotaru navodi kako zbog ljetnih poplava rijeke Save postoje problemi s održavanjem postojećih nasipa i čepova.¹⁸³ Navedeno je kako postoje blaži problemi kod ceste Orubica – Davor, koji se mogu riješiti postavljanjem tzv. čepa, te da bi slični problemi s propustima vode kod Boka Orubičkog iznad Davora bili sanirani. Međutim, glavni je problem bio onaj s potokom Rešetaricom. Prema komisiji, problem s pet prodora vode na nasipu Rešetarice nastao je zbog izjednačenja vodostaja Save i vode koja se zadržava. Do tog izjednačavanja vode dolazi zbog dvaju samoinicijativno sagrađenih nasipa koje je općina zajedno s interesentima sagrađila pokraj glavnog nasipa sa svrhom da se zaštite od poplava. Budući da je gradnja ceste Orubica – Davor, koja je ujedno trebala biti i nasip, sustavno odgađana, stanovništvo je, kako bi se obranilo od poplava rijeke Save, samo gradilo nasipe. Mali nasip, od potoka Rešetarice do orubičkog križa, sagrađen je u duljini od 400 metara. Prijedlog stručnjaka odnosio se na zaštitu nasipa Rešetarice te na uništavanje dvaju samoinicijativno napravljenih nasipa. Prijedlog u svrhu poboljšanja stanja ticao

¹⁷⁹ Milan Kerdić, „Davor pred Antunovo 1899.“, *Hrvatska domovina*, 15. 6. 1899; Milan Kerdić, „Naši dopisi“, *Hrvatska domovina*, 30. 6. 1899.

¹⁸⁰ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 3637, 10-17, 3637, 1904, 52841.

¹⁸¹ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 3637, 10-17, 1904.

¹⁸² HR-HDA, UOZV, 79, kutija 3637, 10-17, 1904.

¹⁸³ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 376-377.

se izvođenja nasipa koji je trebao biti viši od postojećih. Tada je eksplicitno rečeno da nije bilo financijskih sredstava za takvo što i da stanovnici moraju naučiti poštovati struku te da je pametnije tu sanaciju izvesti javnim radovima jer će na taj način interesenti bolje čuvati nasipe.¹⁸⁴ Seljaci Orubice žalili su se na odluke Vlade od 4. veljače 1904. te su 22. svibnja 1904. potpisali inicijativu u kojoj su tražili:

1) zaustavljanje procesa rušenja malih, samoinicijativno sagrađenih nasipa jer su navedeni nasipi bili zaštita od poplava rijeke Save. Ako bi navedeni nasipi bili srušeni, nastala bi šteta selima Orubici, Davoru i Štivici jer se ta sela nalaze na nižoj razini od rijeke Save.

2) stanovništvo ugroženih općina htjelo je da im se omogući sanacija šteta i rupa na nasipu Rešetarice, kao i gradnja ustava. Tražili su da to izvede Krajiška investicijska zaklada, te su istaknuli kako oni svake godine uplaćuju 1.600 k za uređenje potoka.¹⁸⁵

Kotarska oblast potaknula je raspravu o navedenim zahtjevima te je svrha te rasprave bila ublažiti nezadovoljstvo stanovništva, kao i pridonijeti rješenju problema sa svrhom prenošenja odluka Vlade kako stanovništvo treba samostalno financirati propust na lijevoj obali nasipa, gdje su se događali prodori potoka Rešetarice kod Orubice.¹⁸⁶ Na raspravi se trebalo razgovarati i o dugoročnom kreditu koji bi se otplaćivao tijekom razdoblja od deset godina u svrhu gradnje nasipa od potoka Trnave do orubičkoga križa iznad sela Mačkovca.

Vlada je poslala obrazloženje u kojem se tvrdilo da je postojeće stanje dovoljno te da se ne treba ništa sanirati, ali da se pogoršalo zbog nemara i nepažnje pri rukovanju radnika na postojećoj ustavi. Objašnjeno je da postojeće ustave nisu bile pravodobno otvorene pa se zbog toga kotarska oblast upozorava na to da pojača nadzor nad radnicima jer je postojao nemar oko manipulacije ustavama. Tražilo se da u budućnosti odgovorni pažljivije rukuju njima te se tražila potrebna kontrola tih nasipa. Također je traženo da kotarska oblast ubuduće izda naredbu da se sve ustave i čepovi pravodobno otvaraju, točnije nakon povišenja razine rijeke Save. Druga molba žitelja Orubice bila je vezana za ostavljanje na mjestu malih nasipa između Rešetarice i „križa orubičkog“ umjesto njihova rušenja, ali je odluka bila takva da se tomu ne može udovoljiti jer su ti nasipi utjecali na podlijevanje visokog nasipa. Stanovništvo je također bilo odbijeno glede zamolbe oko korištenja novcem iz fonda za financiranje šteta na nasipu Rešetarice, uz obrazloženje da štetu

¹⁸⁴ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 3637, 10-17, 1904. Navedeno je kako u fondu Rešetarice ima još samo 4.700 kruna.

¹⁸⁵ Salopek Bogavčić, „Novogradiški kotar“, 376-377.

¹⁸⁶ HR-HDA, UOZV, 79, kutija 3637, 10-17, 1904. Trošak je trebao iznositi 1.000 kruna. U tu svrhu trebao je biti doznačen kredit koji bi zainteresirani sami platili.

moraju snositi oni koji su je napravili jer bi, u suprotnom, stanovništvo ostalih sela pokraj toka potoka Rešetarice moralo snositi trošak koji su prouzročili stanovnici Orubice.

Nedugo nakon rasprava, kada je voditelj broskoga građevinskoga kotara s težacima

pokušao ukloniti male samoinicijativno izgrađene nasipe, seljaci su ga spriječili u tome, što je rezultiralo preporukom kotarske oblasti da se odustane od rušenja nasipa do smirivanja sukoba.¹⁸⁷ Na kraju se zaista mogu razumjeti nezakonite radnje stanovništva sela Orubice i Davora u vezi sa samoinicijativnom gradnjom nasipa jer su one rezultat dvadesetogodišnje težnje za gradnjom adekvatnih nasipa i spašavanja od poplava potoka Rešetarice i rijeke Save. Pitanje koje se postavlja jest: ako Zemaljska vlada nije smjela regulirati rijeku Savu u donjem toku jer je bila državna granična rijeka, zašto imovinske općine, Krajiška investicijska zaklada pa ni Zemaljska vlada nisu regulirale močvarno područje Crnac polja kao što su to činile s Lonjskim i Jelas poljem, nego su to područje ostavili te je ono i dalje bilo uzrok poplava, gladi, ali i izvor zaraznih bolesti? Odgovor vjerojatno leži u nezainteresiranosti kotarskih predstavnika, pa onda i narodnih zastupnika kotara Nova Gradiška, na što je upozoravao Milan Kerdić.

Tek tijekom 1909. i 1912.,¹⁸⁸ točnije nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908., došlo je do podizanja nasipa u duljini od 8 km, potom do izgradnje obrambenog nasipa Mačkovac – Dolina u duljini od 20 km¹⁸⁹ te nastavka rada na nasipu Davor – Živike u duljini od 10 km,¹⁹⁰ što je, zasigurno, poboljšalo teške uvjete života stanovnika, ali više od dvadeset godina nakon prvih ozbiljnijih poplava na novogradiškom području Posavine.

Zaključak

Ravnoteža u iskorištavanju šuma na vlastelinstvu Cernik počela se ozbiljnije narušavati u drugoj polovici 19. stoljeća. Iskorištavanjem šuma vlastelinstvo je prouzročilo bujice potoka Šumetlice i Rešetarice, koji izviru na gorju

¹⁸⁷ Isto. Dopis od 24. srpnja 1904., 58736. Postojao je pokušaj broskoga građevinskoga kotara da na terenu započne radove oko rušenja malih nasipa. Taj je pokušaj rezultirao time što su seljaci spriječili radnike te se voditelj projekta morao premjestiti na drugu lokaciju. Dopis kotarske oblasti Zemaljskoj vladi govori o tome kako bi mogli izbiti nemiri ako kotarska vlast želi intervenirati u nasipe te da kotarska vlast do donošenja nekakve odluke ne želi intervenirati. Također, unutar dopisa traži se ubuduće povjerenstvo od Vlade kako bi se utvrdilo pravo stanje stvari.

¹⁸⁸ *Izvjješća*, 1912., 112. Nasip Živike – Davor građen je u duljini od 500 m.

¹⁸⁹ *Izvjješća*, 1909., 202-205. Trošak od 60.000 kruna.

¹⁹⁰ Isto.

Psunj. Iako je, s jedne strane, pojava tvornica na vlastelinstvu pridonijela modernizaciji općine Cernik, s druge strane to je imalo za posljedicu devastaciju šumskog pokrova Psunja i Brezova polja te eroziju tla, a time smanjenje apsorpcije tla, potom nabujalost potoka Šumetlice i Rešetarice zbog kiša, poplavu potoka i na kraju glad na područjima kojima su tekli potoci Rešetarica i Šumetlica. Vlastelinstvo nije sudjelovalo u sanacijama i regulaciji potoka, iako je, prema Vodnom pravu i Zakonu o bujicama, trebalo regulirati gornji tok potoka. Vlada je tražila da vlastelinstvo riješi problem nastajanja bujice stvaranjem drvosječnih osnova, pošumljavanjem i zapošljavanjem šumara. Poplave potoka Šumetlica i Rešetarica od 1895. do 1899. sanirali su zajedno općina i Krajiška investicijska zaklada, iako su, prema Vodnom zakonu iz 1892., interesenti sve više trebali participirati. Vodni je zakon naglasak stavio na interesente koji su morali sudjelovati u sanacijama te nisu smjeli bez dozvola sami graditi vodograđevine na vodama. Sprega vodnog vala bujičnog potoka Rešetarice, koji ima slijev u Savu, i neregulirane Save, zbog političkih odnosa s Bosnom i Hercegovinom, rezultirala je dvjema poplavama godišnje kod sela Orubice i Davora. Navedena su sela bila ukliještena između dvaju tokova sa stalnim zadržavanjem voda na području koje je bilo niže od razine rijeke Save. Stanovništvo se moralo samo braniti kršenjem zakona te gradnjom nedopuštenih nasipa prema potoku Rešetarici i prema Savi, što je rezultiralo opomenama kotarskim predstavnicima, sankcijama rušenja nasipa, uskraćivanjem kredita i slično. Zemaljska vlada sudjelovala je u danim okolnostima na području Orubice i Davora minimalno, te su većinu radova na nasipima izvodili Krajiška investicijska zaklada i interesenti. Prvotna gradnja nasipa krenula je nakon okupacije Bosne i Hercegovine, ali zbog neraščišćenih međunarodnih odnosa čekalo se do 1909. da se nasip Orubica – Davor ponovno ozbiljno krene graditi. Stanovništvo novogradiške Posavine bilo je bez potpore općine, lokalnih političara i narodnog zastupnika za novogradiški kotar, pa je stoga utjehu i pomoć nalazilo u člancima što ih je Milan Kerdić kao njihov glasnogovornik pisao u novinama, humanitarnoj pomoći i „radovima od nužde“. Stanovništvo sela novogradiške Posavine nije imalo sreću, kao ostalo stanovništvo Posavine, stoga Crnac polje nije još neko vrijeme bilo sanirano i pretvoreno u polja te je bilo izvorom bolesti još dugi niz godina.

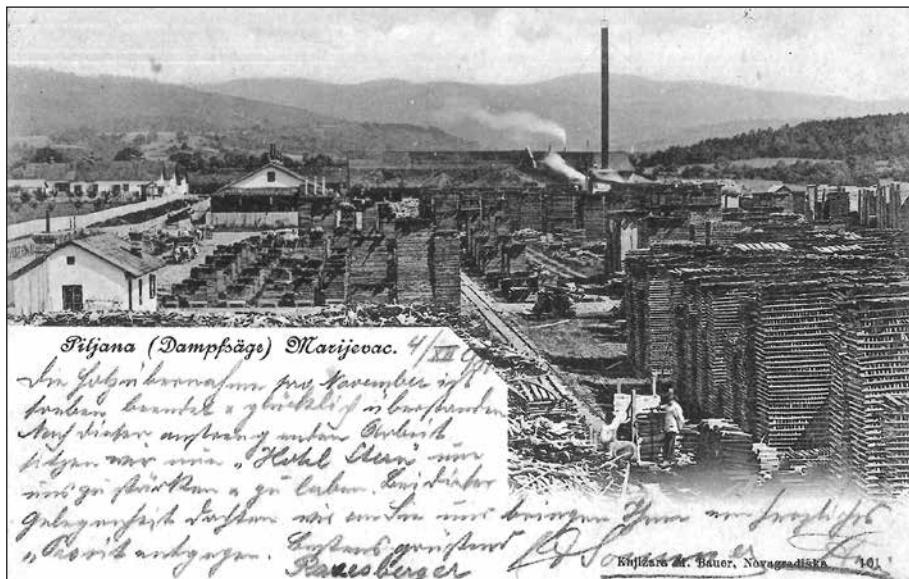
Slikovni prilozi

Slika 1. Zemljovid Comitatus Poseganus, Posegavarmegye, per Jacobum Clementis Ord. Geom, 1801. (Privatna zbirka Bogavčić)

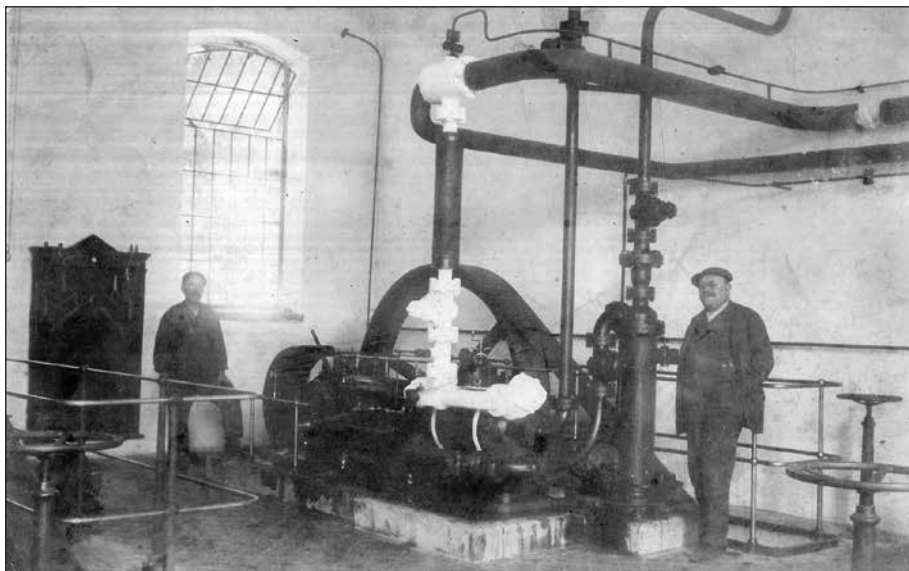

Slika 2. Zemljovid Županije požeške / priredio Ivan Steklasa ; Geografski zavod Dragutina Ljudevita Posnera i sina. 1888., NSK, 912.43:35.07(497.5 Požega), <https://digitalna.nsk.hr/pb/?object=info&id=17200>

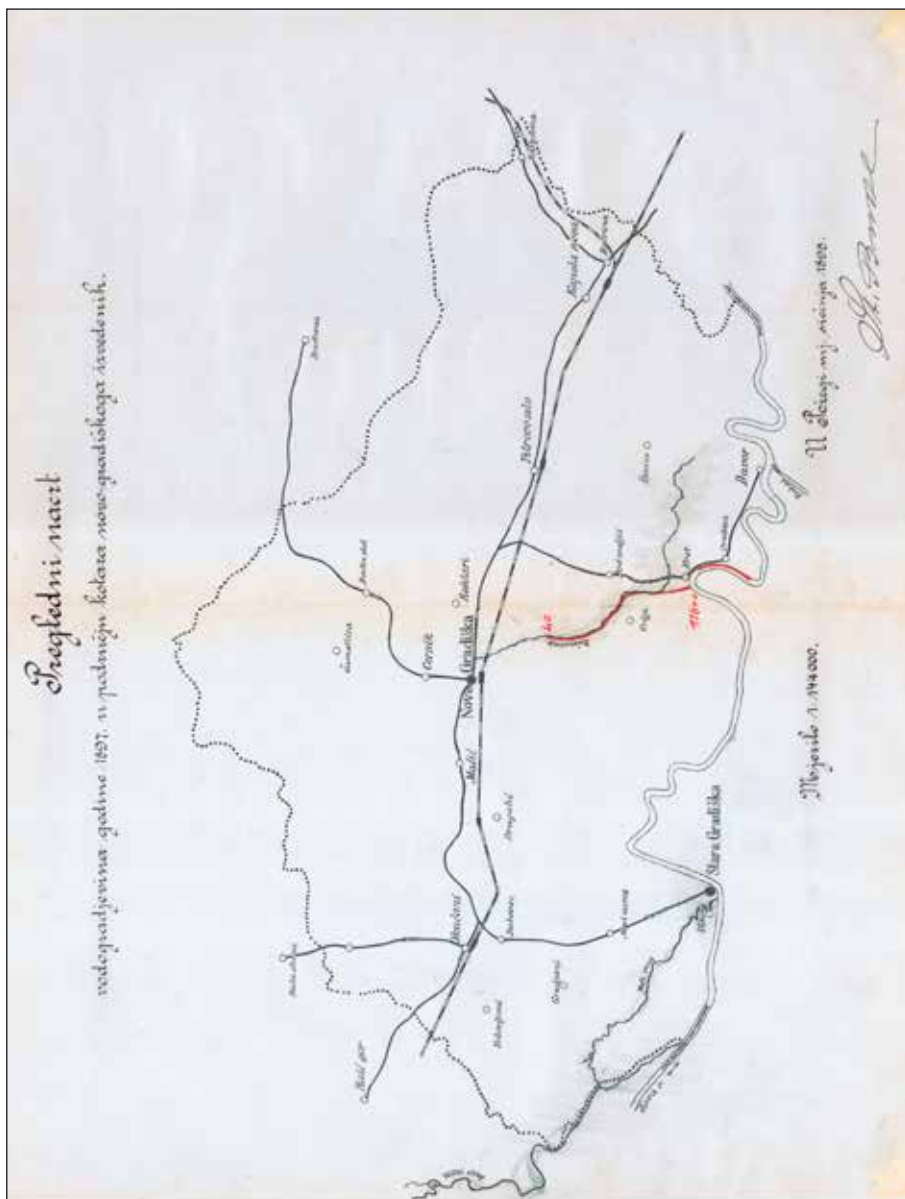

Slika 3. Panorama parne pilane Marijevac, putovalo poštom 1901.

U prvom planu je uočljivo postojanje tračnica za prugu s vagonom, postojanje triju objekata u sklopu kompleksa te visokog dimnjaka koji dominira kompleksom. Razglednica je upućena suvlasniku Stickeru u Švicarsku. Tisak Bauer, Nova Gradiška. (Privatna kolekcija Bogavčić)

Slika 4. Foto razglednica s prikazom unutrašnjosti tvornice i motora u tvornici „Bentlwerke Fabrik“ u Cerniku. Putovalo poštom 1913. (Privatna kolekcija Bogavčić)

Slika 5. „Pregledni nacrt vodogradjevina godine 1897. u području kotara novo-gradiškoga izvedenih“, Požega 1898., HR-HDA-79, kutija 2624.

Summary

IN THE RHYTHM OF FLOODS AND FAMINE: ISSUES OF THE POPULATION OF THE NOVA GRADIŠKA SAVA RIVER BASIN ALONG THE DRAINAGE BASIN OF THE REŠETARICA STREAM AS FAR AS THE SAVA RIVER (1890-1914)

On the basis of literature, newspapers, published and unpublished sources this paper examines famine and floods as a result of the processes that took place in the narrow area of the drainage basin of the Rešetarica Stream as far as its confluence with the Sava River. The Rešetarica rises in the northern part of the district of Nova Gradiška, in Cernik manor, which in the period from 1890 to 1914 experienced an economic upturn due to the activities of five factories. This paper examines the economic progress of the factories at Cernik manor, which exploited the forests of the manor, and its connection with and impact on the phenomenon of torrents and in consequence of flooding and famine along the drainage basin of the Rešetarica as far as the Sava River. The clearing of the forests in the manor, the appearance of torrents and the inadequate regulation of the Rešetarica resulted in floods and famine, primarily near the villages Orubica and Davor. These villages were flooded from two sides: by the Rešetarica, which flowed into the Crnac polje (plain) to the north and the Sava River to the south. Milan Kerdić, the only local spokesman of the endangered population, spoke out about poor embankments, the lack of political will and the slow regulation of the Sava River, confirming that the micro-regional issues were the reflection of an international crisis but also of the lack of political will and interest to solve the regulation issues of the Sava River.

Keywords: Nova Gradiška Sava River Basin, flood, famine, Cernik Manor, Sava river

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autorice:

Dr. sc. Iva Salopek Bogavčić, kustos
Zagreb
iva.salopek.bogavcic@gmail.com